

ANTAMISEN TAITO

*Katsaus Suomen Kulttuurirahaston
apurahojen jaon historiaan, toiminta-
ympäristön muutokseen sekä uusiin
linjauksiin*

SISÄLLYSLUETTELO

	<i>Tiivistelmä</i>	3
<i>I</i>	<i>Johdanto</i>	6
<i>II</i>	<i>Tähänastinen apurahatoiminta</i>	10
	Harvojen rahoittajasta monien kannustajaksi	11
	Rahoittaja ja vaikuttaja	13
	Uusi suhde valtioon	16
	Oma-aloitteisuus lisääntyy	18
<i>III</i>	<i>Kulttuurirahasto 2000-luvun toimintaympäristössä</i>	22
	Tohtorikoulutuksen kasvu ja tutkijakoulujen nousu	22
	Taiteellisen toiminnan määrä ja laatu	25
	Yksityisen ja julkisen taiderahoituksen suhde	28
	Säätiöiden toimintatavat Euroopassa ja Suomessa	32
<i>IV</i>	<i>Rahaston apurahojen jaon linjauksia</i>	34
	Tieteen rahoitusmuodot	36
	Taiteen rahoitusmuodot	41
	Julkisyhteisöjen ja yritysten hankkeet sekä apurahojen muuntaminen palkoiksi	44
	Maakuntarahastojen erityislinjauksia	46
	Apurahojen käytön valvonta ja seuranta	50

TIIVISTELMÄ

Apurahojen jako on Suomen Kulttuurirahaston toiminnan päämuoto, vaikka viime vuosina itse käynnistettyjen hankkeiden painoarvo on kasvanut. Rahaston hallitus on 28.11.2011 hyväksynyt oheiset uudet linjaukset apurahatoimintaa varten. Muistio on rinnakkainen työ vuonna 2008 laaditulle *Aatteista tekoihin* -muistiolle, jossa määriteltiin Kulttuurirahaston oman kulttuuritoiminnan periaatteet.

Kulttuurirahastoa perustettaessa sen tehtävä ymmärrettiin niin laajasti, että siihen kuuluvat paitsi tieteet ja taiteet myös laajemmin kulttuurimme eteen tehtävä työ. Snellmanilaisen fennomanian perusajatus oli ollut, että henkinen ja taloudellinen kehitys olivat toistensa edellytyksiä, ts. sivistys toimii kansantalouden elvyttäjänä ja päinvastoin. Alkuvuosina Kulttuurirahasto jakoi isoja apurahoja muutamille tieteen kohteille, mutta sotien jälkeen tukea alettiin ohjata kaikille kulttuurin aloille. Nykyisin tukea saavat tiede ja taide suunnilleen yhtä paljon. Eri aloille on kohdistettu apurahoja lähinnä hakupaineen mukaan, joskin myös nimikkorahastojen tarkoitukset ohjaavat jakoa. Kulttuurirahaston tuen ensisijainen kohde on aina ollut yksilö ja vasta sen jälkeen yhteisöt.

Valtion ja kuntien talouden kiristyessä säätiöt saavat yhä enemmän hakemuksia, joissa paikataan julkisen rahoituksen aukkoja. Samanaikaisesti tohtorituotanto on monikertaistunut ja tutkijakoulujen määrä lisääntynyt. Vastuu niistä siirtynee jatkossa nykyistä selkeämmin yliopistoille. Taiteen aloilla kulttuurialan koulutuspaikkojen voimakas kasvu kääntyy laskuun, mikäli opetus- ja kulttuuriministeriön esitykset koulutuspaikkojen karsimisesta toteutuvat.

Julkisen sektorin toimien lisäksi apurahatarpeen arvioinnissa vaikuttavat kulttuurin syvemmät murrokset. Miten taiteen funktio on muuttunut, mikä ylipäätään on taiteen asema yhteiskunnassa ja missä määrin taide koskettaa alan asiantuntijoiden lisäksi laajemmin ihmisiä? Tässä valossa on pohdittava, tulisi-ko apurahojen olla markkinoita täydentävä vai korvaava rahoitusmuoto. Viime aikoina yksityisten säätiöiden jakamien apurahojen merkitys on kasvanut entisestään, ja säätiöt ovat tärkeitä varsinkin nuorempien taiteilijoiden rahoittajina.

Kulttuurirahaston tavoitteena on aina kulttuuri, jota tehdään kunnianhimoisesti ja ammattitaitoisesti, eli laatu määrän kustannuksella. Rahasto edistää suomalaista kulttuuria sekä rahoittamalla kulttuuriperintömme säilymistä että tarjoamalla mahdollisuuksia uudistua rajaamatta etukäteen tuen kohteita. Rahasto tukee paitsi kaikkien suomalaisten, myös Suomessa asuvien kulttuuria sekä suomalaista kulttuuria maailmalla. Kulttuurirahaston nykyinen koko ja moniarvoisuus huomioon ottaen on välttämätöntä, että apurahoja saavat erilaiset ja tavoitteiltaan vastakkaisetkin hankkeet.

Muistiossa luodaan katsaus Kulttuurirahaston apurahojen jaon historiaan, arvioidaan toimintaympäristön muutoksia ja viime vuosien apurahatoimintaa sekä määritetään joitakin uusia linjauksia. Suuri osa uudistuksista on jo toteutettu samaan aikaan, kun muistiota on valmisteltu.

Tieteen rahoitus

- * Siirretään maltillisesti Kulttuurirahaston apurahojen painopistettä jatko-opiskelijoista tutkijanuran myöhempiin vaiheisiin. Enemmistö apurahoista myönnetään silti edelleen väitöskirjatöihin.
- * Perustetaan *Säätiöiden post doc -pooli*.
- * Perustetaan *Säätiöiden professoripooli*.
- * Tuodaan keskusteluun mahdollisuus 7-vuotisiin tieteen apurahiin. Jos 7-vuotiset toteutuisivat, ne voitaisiin rahoittaa lakkauttamalla kolmi-vuotiset ja/tai vähentämällä väitöskirja-apurahoja.

- * Jatketaan toistaiseksi *Tieteen työpajojen ja Argumenta*-hankkeiden rahoittamista, mutta tarkennetaan niiden tavoitteenasettelut.

Taiteen apurahat

- * Perustetaan uusi tukimuoto, *Katapultti*, edistämään tai uudistamaan kokonaista taiteenala.
- * Myönnetään apurahoja myös kulttuurituottajille.
- * Lisätään joustavuutta erityisten kulujen hyväksymiseen eri taiteenaloilla.

Maakuntarahastot

- * Lisätään keskusrahaston tukea maakuntarahastoille. Maakuntarahastot päättävät, miten rahat käytetään.
- * Painotetaan apurahojen myöntämistä niin suurina, että ne riittävät hankkeiden toteuttamiseen.
- * Lisätään suunnitelmallisuutta maakunnissa, niin että tuloksena voi olla mm. maakuntakohtaisia apurahamuistioita.
- * Lisätään vuoropuhelua hoitokuntien kesken sekä alueellisten taidetoimikuntien ja muiden kulttuurin rahoittajien kanssa.
- * Toteutetaan maakuntarahastojen yhteinen asiantuntijapooli, jos sille on kysyntää.
- * Painotetaan maakuntarahastojen mahdollisuutta ad hoc -rahoitukseen ja isojen yhteishankkeiden rakentamiseen.
- * Määritetään maakuntarahastojen hoitokunnissa, mitä tavoitellaan maakunnallisesti merkittävillä hankkeilla.

Viime vuosina säätiöiden yhteistyöllä aikaansaatuja kulttuuri- ja tiedepoliittisten aloitteiden merkitys on ollut huomattava. Siksikin on tärkeää lisätä säätiöiden välistä keskustelua ja tiedonvaihtoa. Jatkossa on syytä selvittää tarkemmin korkeakulttuurin ja populaarikulttuurin välistä tilannetta ja rahoitus-tarvetta. Lisäksi muistiossa tuodaan esiin joitakin tarkennuksia apurahaohjeisiin.

I JOHDANTO

Suomen Kulttuurirahasto muotoili vuonna 2008 periaatteet, joiden mukaan Rahasto lähivuosina harjoittaa omaa kulttuuritoimintaa. Keskustelun tuloksena syntyneessä *Aatteista tekoihin* -kirjasessa hahmotettiin Kulttuurirahaston kulttuuripoliittisia päämääriä sekä oman kulttuuritoiminnan ja apurahojen jaon välistä suhdetta. Luonteva askel on seuraavaksi arvioida itse apurahatoimintaa ja varmistaa, että se perustuu ajantasaiseen käsitykseen siitä, millaista rahoitusta kulttuurielämän eri aloilla tarvitaan.

Oman kulttuuritoiminnan ja apurahojen jakamisen välinen ero ei ole täysin kirkas. Omaan kulttuuritoimintaan lasketaan Kulttuurirahastossa hankkeet, joiden suunnittelussa Rahasto on ollut itse aktiivinen, vaikka rahallinen tuki siirtyisi apurahan muodossa. Viime vuosina oman kulttuuritoiminnan merkitys on selvästi kasvanut. Siinä Kulttuurirahasto tarjoaa paitsi rahallista apua myös osaamistaan, kokemustaan ja verkostojaan parempien toimintamallien luomiseksi. Se lähestyy toisinaan toimintaa, jota kutsutaan kansainvälisesti käsitteellä *venture philanthropy*.

Siitä huolimatta kiinteinä haku aikoina myönnetty apurahat ovat edelleen Kulttuurirahaston keskeinen toimintamuoto. Niitä jaetaan keskusrahastosta noin 21 miljoonaa euroa ja maakuntarahastoista 10 miljoonaa euroa, kun kulttuuritoimintaan käytetään keskimäärin 6 miljoonaa. Apurahoitus on hakiin nähden reaktiivista, eikä sillä ole selkeitä painopisteitä. Tätä on pidetty tärkeänä, koska kulttuuripoliitikassa strategisten tavoitteiden luominen on

poikkeuksellisen ongelmallista. Meillä kaikilla on suhteellisen yhtenäinen käsitys siitä, mitä on hyvä terveys tai puhdas ympäristö, vaikka voi olla erimielisyyttä keinoista, joilla niihin päästään. Sitä vastoin ei ole mitään yleispätevää standardia hyvälle kulttuurille: yhden mielestä loistava idea voi olla toisen mielestä merkityksetöntä roskaa.

Siksi Kulttuurirahaston nykyinen koko ja moniarvoisuus huomioon ottaen on välttämätöntä, että apurahoja saavat erilaiset ja tavoitteiltaan vastakkaisetkin hankkeet. Omassa kulttuuritoiminnassa Kulttuurirahastolla on selkeät päämäärät, jotka pyrkivät tuomaan nykyisiin ajattelutapoihin uusia ja laajempia näkökulmia. Apurahatoiminnassa Rahasto luottaa useimmiten asiantuntijatoimikuntien arvioon siitä, mitä hankkeita on järkevä rahoittaa. Asiantuntijoiden vaihtuminen taas takaa, että erilaiset näkemykset pääsevät esiin. Keskusrahaston jakoprofiili on toisentyypinen kuin 17 maakuntarahaston, joilla on alueiden kulttuurin tarpeista lähteviä erityislinjauksia. Kuitenkin tavoitteena on aina kulttuuri, jota tehdään kunnianhimoisesti ja ammattitaitoisesti: laatu määrän kustannuksella.

Tämän katsauksen tarkoitus on ensin luoda tiivis kuva siitä, miten Kulttuurirahaston apurahapolitiikka on kehittynyt nykyiselleen. Sen jälkeen arvioidaan niitä toimintaympäristön muutoksia, jotka voivat vaikuttaa tuleviin linjauksiin. Sekä keskusrahastossa että maakunnissa on viime vuosina jouduttu pohtimaan mm. väitöskirjojen ja muun tutkimusrahoituksen suhdetta, keskusrahaston ja maakuntarahastojen työnjakoa, apurahojen muuntamista palkoiksi ja tuen enimmäiskestoa yhdelle kohteelle. Tohtorikoulutuksen kasvu on yksi merkittävimmistä viime vuosikymmenten muutoksista suomalaisessa tiedepolitiikassa. Entä pitäisikö Kulttuurirahaston lisätä taiteilijoiden työskentelyapurahojen määrää, kun esimerkiksi vuonna 2009 taideammateissa oli lähes 4 300 työtöntä työnhakijaa? Vai pitäisikö apurahoja myöntää myös harrastajille kulttuurin laajan pohjan turvaamiseksi? Missä määrin apurahat pitäisi avata julkisyhteisöille, kun kuntatalouden on arvioitu heikentyvän

entisestään eikä julkinen sektori enää voi ottaa loputtomasti vastaan uusia aloitteita? Miten löytää järkeviä yhteisrahoitusmalleja niin muiden säätiöiden kuin julkisen vallan kanssa?

Lopuksi on tämän perusteella kirjattu konkreettisia päätelmiä siitä, millaisia vanhoja ja uusia rahoitusmuotoja Kulttuurirahaston tulisi lähivuosina käyttää tieteen ja taiteen tukemiseksi. Johtopäätökset eivät mullista apurahapolitiikkaa, mutta tuovat siihen joitakin uusia osasia. Kuten tavallista, tärkeimmät muutokset on tehty jo valmistelutyön aikana. Näitä ovat mm. säätiöiden välinen yhteistyö post doc -poolissa (2009) ja professoripoolissa (2011). Niissä Kulttuurirahasto palaa juurilleen ja siirtää painopistettä maltillisesti väitöskirja-apurahoista tutkijanuran myöhempiin vaiheisiin. Monissa tapauksissa on päädytty siihen, että toimintaympäristön kehitys ei edellytä muutoksia nykypolitiikkaan. Tässä yhteydessä ei tarkastella kysymystä, kuinka apurahat ja-kautuvat eri aloille. Sitä hallitus on selvittänyt keskusrahaston osalta erikseen ja tehnyt tarvittavat muutokset alakohtaisiin jakosummiin.

Samaan aikaan Rahaston hallitukselle on laadittu muistio säätiön sääntöjen määräämän tarkoituksen toteuttamisesta, eritoten siitä, miten suomalais-kansallinen kulttuuri on ymmärretty Rahastoa perustettaessa ja miten ymmärrämme sen tänään. Lisäksi apurahatoiminnan arviointia varten hallitus on hyväksynyt uudet säännöt esteellisyysilanteita varten. Selkeästi on tarvetta syventää kaikkien säätiöiden ja yliopistojen välistä keskustelua rahoituskäytännöistä, esimerkiksi rahoitukseen sisältyvän yleiskustannusosuuden määrittelystä ja käyttämisestä.

Katsausta on valmistellut hallituksen asettama työryhmä, jonka puheenjohtajana on toiminut ensin hallintoneuvos *Niilo Jääskinen* ja sen jälkeen professori *Elina Ikonen*. Jäseninä ovat olleet fil. tri *Päivikki Eskelinen-Rönkä*, johtaja *Helena Hiilivirta*, uutispäällikkö *Riitta Raatikainen*, professori *Matti Sintonen*, johtaja *Teija Tiilikainen* ja varatuomari *Tuomo Vatanen* sekä sihteereinä yliasia-

mies *Antti Arjava*, suunnittelija *Petra Jääskeläinen* ja asiamies *Juhana Lassila*.

Työryhmän väliraporttia on käsitelty laajasti Kulttuurirahaston luottamuselmissä.

II TÄHÄNASTINEN APURAHATOIMINTA

Apurahatoiminta on ollut Kulttuurirahaston historian eri vaiheissa aina toiminnan päämuoto, vaikka 1960-luvulla entinen yliasiamies L.A. Puntila arvioi kulttuuripoliittisen toiminnan taloudellista tukea tärkeämmäksi. Alkuvuosina Rahasto tuki isoilla apurahoilla harvoja tieteen kohteita, mutta sotien jälkeen tukea jaettiin kaikille kulttuurin aloille. Tämän jälkeen Rahastossa käytiin toistuvasti keskustelua eri alojen jakovuoroisuudesta. Niistä tehtiin päätöksiä, joista taas luovuttiin. 1990-luvun alusta lähtien jakovuoroisuutta ei ole noudatettu. Merkittävä uudistus oli maakuntarahastojärjestelmän perustaminen vuodesta 1953 lähtien, sillä sen avulla Kulttuurirahasto on läsnä joka puolella Suomea.

Apurahatoimintaa ovat ohjanneet nimikkorahastojen tarkoitusten ohella Kulttuurirahaston suhde valtioon ja toisaalta Rahaston omat taloudelliset mahdollisuudet. Rahasto on suunnannut tukea aloille ja kohteisiin, jotka muuten olisivat jääneet ilman rahoitusta. Se on halunnut käynnistää asioita ja siirtää vastuun jatkorahoituksesta muiden harteille. Alkuvuosien tieteen rahoittajasta Kulttuurirahasto on kasvanut tukijaksi, joka ottaa huomioon lähes tasavertaisesti tieteen ja taiteen ja moniarvoisesti erityyppiset hankkeet. Kulttuurirahaston tuen ensisijainen kohde on kuitenkin aina ollut yksilö ja vasta sen jälkeen yhteisöt.

Harvojen rahoittajasta monien kannustajaksi

Kun Kulttuurirahasto perustettiin, valtion taidehallinto rakentui vuonna 1918 aloittaneiden taidelautakuntien pohjalle. Lautakunnat jatkoivat autonomian aikana senaatin tehtävänä ollutta palkintojen jaon perinnettä, mutta itsenäisyyden ajalla tärkeimmäksi valtion taiteilijatuen muodoksi tuli työskentelyapuraha. Autonomian aikana taiteilijoille oli myönnetty vuotuisia rahalahjoja eli gratiaaleja, joista saaja sai nauttia elinikäisesti. Apurahat mainittiin ensimmäisen kerran tulo- ja omaisuusverolaissa vuonna 1943, ja silloin niitä pidettiin kohtuuteen asti verottomina eli käytännössä niitä ei verotettu ollenkaan.

Snellmanilaisen fennomanian perusajatus oli ollut, että henkinen ja taloudellinen kehitys olivat toistensa edellytyksiä. Sivistyksen nähtiin toimivan kansantalouden elvyttäjänä ja päinvastoin. Myös Kulttuurirahaston sääntömääräinen tehtävä ymmärrettiin 1930-luvun lopulla niin laajasti, että siihen kuuluivat paitsi tieteet ja taiteet myös laajemmin kulttuurimme eteen tehtävä työ. Kulttuurirahasto myönsi toimintansa aivan alkuvuosina apurahat kuitenkin vain tieteelliseen työhön, ensimmäisen kerran taiteen apurahoja myönnettiin vasta vuonna 1943.

Suomalaiskansallinen liike luotti tieteiden merkitykseen kansallisen kulttuurin edistäjänä, ja toisaalta Kordelinin rahasto, 1930-luvun merkittävin yksityinen apurahojen myöntäjä, rahoitti myös taiteita. Alkuvuosina Kulttuurirahaston apurahojen haluttiin olevan niin suuria, että tutkijat pystyivät omistautumaan työhönsä. Käytännössä tieteen apurahat olivat suurempia kuin professorin silloinen vuosipalkka. Säätiön perustamisjuhlassa vuonna 1939 apurahansaajina oli kolme professoria ja kolme yhteisöä. Professorit käyttivät apurahansa lähinnä apulaisten palkkaukseen ja yhteisöt lähinnä yksityishenkilöiden väitöskirjoihin.

Alkuun Kulttuurirahasto myönsi apurahoja vain tarkasti rajatuille aloille, esim. vuoden 1940 apurahat päätettiin myöntää ”muutamille jo kypsiin tuloksiin päässeille tiedemiehille, työväen sivistykselle ja nuorille eksaktisten matemaattisten tieteiden edustajille”. Vuonna 1942 ei jaettu apurahoja lainkaan, vaan silloin varattiin rahoja jaettavaksi myöhemmän ajankohtana Itä-Karjalaa koskevaa tieteellistä tutkimusta varten. Sotavuosien 1939-44 aikana tieteen osuus apurahoista oli 86 prosenttia, taiteen yhdeksän prosenttia, ja loput jaettiin yhteiskunnalliseen toimintaan ja opintoihin. Humanistiseen tutkimukseen myönnettiin noin neljäsosa kaikista apurahoista, ja lähes saman verran apurahoilla tuettiin luonnontieteellistä tutkimusta.

Sotien jälkeen kansallinen innostus osoittaa suomalaisten kulttuuriarvojen pysyvyys ja voima oli suuri. Paitsi tieteen myös taiteen edistämiseksi perustettu vanha Suomen Akatemia aloitti toimintansa 1948. Akatemia myönsi nuorten ja varttuneiden taiteilijoiden apurahoja kumpiakin vuosittain 25 taiteilijalle vuoteen 1966 asti, jolloin niiden määrä kaksinkertaistui. Vanhan Suomen Akatemian aloitteesta perustettiin vuonna 1950 valtion luonnontieteellinen toimikunta ja valtion humanistinen toimikunta jakamaan apurahoja omille aloilleen. Akatemialla oli itsenäinen asema, ja kahdeksan tieteen sekä neljä taiteen akateemikkoa saattoivat keskittyä virassaan luovan työnsä tekemiseen.

Sotien jälkeen rahoituksen tarve oli kaikilla aloilla suuri. Kulttuurirahasto julisti apurahat kaikkien kulttuurityöntekijöiden haettaviksi, ja apurahat olivat tuolloin pienempiä. Apurahan sai 1940-luvulla alle 20 prosenttia hakijoista, esim. vuonna 1944 saajia oli yhteensä 26 ja vuonna 1949 yhteensä 65. Koska saajien joukko oli rajattu, heidät kutsuttiin usein Rahaston toimistoon esittelemään henkilökohtaisesti työnsä edistymistä. Alkuaikoina oli periaatteena, että saadut varat jaettiin välittömästi apurahoina. Vaikka Rahaston toimintaan suhtauduttiin myönteisesti, varojen kokoaminen tuotti hankaluuksia. Koska myös Rahaston kiinteistöt tuottivat tappiota ja inflaatio söi rahan

arvoa, Rahasto jakoi koko 1940-luvun loppupuoliskon enemmän apurahoja kuin vuotuinen tuotto mahdollisti.

Taloudellisesti vaikeina vuosinakin Rahasto myönsi varoja suurten hankkeiden toteuttamiseen. Jo rahastoa perustettaessa 1937 Puntila oli määritellyt Rahaston yhdeksi keskeisimmistä tehtävistä isojen hankkeiden tukemisen. Vuonna 1948 laaditussa muistiossa Rahaston toiminnan kehittämiseksi todettiin, että Rahaston olisi yhtäältä luovuttava vanhojen palkitsemisesta, sillä se ei synnyttänyt uutta tutkimusta, ja toisaalta Rahaston ei kannattanut rahoittaa ”tilapäisluontoista tieteellistä näpertelyä”. Tällä tarkoitettiin esim. väitöskirjoja, joiden nähtiin palvelevan lähinnä tekijöidensä omaa meritoitumista. Sodanjälkeisinä vuosina Rahasto myönsi säännöllisesti myös matka-apurahoja kansainvälisen vuorovaikutuksen edistämiseksi.

Kulttuurirahasto vietti kymmenvuotisjuhlaa vuonna 1949 ja jakoi silloin ensimmäisen kerran apurahoja yli kymmenen miljoonaa markkaa; edellisenä vuonna jako oli ollut alle viisi miljoonaa. Vuosijuhla ennakoி vähittäistä käännekohtaa Rahaston taloudessa, sillä sodan jälkeiset vaikeat vuodet olivat kääntymässä paremmiksi ja maan talouselämä vakaantumassa. 1940-luvulla Kulttuurirahasto oli joutunut paitsi taloudellisiin vaikeuksiin, myös kritiikin kohteeksi. Sitä oli arvosteltu aatteellisen taustansa hylkäämisestä, kun se avasi palkintojen antamisen myös ruotsinkielisille. Lisäksi julkisessa keskustelussa koko yksityisten rahastojen järjestelmä oli kyseenalaistettu.

Rahoittaja ja vaikuttaja

1950-luvun alkuvuosina Rahaston toiminnan keskeinen painopiste oli paljolti varojen kartuttamisessa. Apurahatoimintaa varten Kulttuurirahastossa hyväksyttiin vuonna 1950 uudet jakoperusteet. Niiden tarkoituksena oli nostaa apurahojen kokoa ja saada samanaikaisesti hakijoiden joukko pienemmäksi. Kult-

tuurielämän ala jaettiin kolmeen ryhmään, joista jokainen tuli joka kolmas vuosi jakovuoroon.

Samanaikaisesti Rahasto pyrki tekemään yhteistyötä muiden kulttuurin rahoittajien kanssa varmistaakseen, että apurahoja olisi joka vuosi saatavilla kaikille aloille. Jakovuoroisuudesta riippumatta noin kolmasosa apurahoista varattiin kuitenkin erityisen lahjakkuuden osoittaneille riippumatta siitä, millä kulttuurityön alalla he toimivat. Heille myönnettiin joko yhden tai kahden vuoden apuraha. Varsinaiset asiantuntijaryhmät koottiin vuodesta 1953 lähtien, tätä ennen Rahasto tiedusteli eri asiantuntijoilta näkemyksiä.

1950-luvun myötä eri alojen jakovuoroisuudesta luovuttiin, ja tukea alettiin myöntää kaikille aloille vuosittain. Tieteen osuus 1950-luvulla apurahoista laski lähelle 70:tä prosenttia. Vuosikymmenen kuluessa humanistisen tutkimuksen osuus oli pudonnut viidennekseen kokonaisuudesta, luonnontieteiden ja lääketieteen osuus oli jokseenkin yhtä suuri eli noin 15 prosenttia ja yhteiskuntatieteet saivat noin 10 prosenttia. Tieteen tukemisessa Rahasto monin tavoin paikkasi niitä aukkoja, joita valtion tuesta jäi. Taiteen osuus nousi vuosikymmenen aikana lähes neljäsosaan kokonaisuudesta. Taiteen aloilla tukea myönnettiin henkilökohtaisina apurahoina, mutta myös esim. teattereiden, museoiden ja kuorojen toimintaan.

Urpo Harva kyseenalaisti muistiossaan Kulttuurirahastolle vuonna 1954 yksityisten säätiöiden myöntämät väitöskirja-apurahat. Apurahat olivat pysyneet pieninä, koska niiden lukumäärä oli suuri. Korkeakoululaitos oli laajentunut; ylioppilaita oli 1950-luvun alussa noin 4 000, mutta vuonna 1960 jo 7 000. Harvan mukaan väitöskirjan tekijä oli vielä oppilas, jonka mahdollisuuksia opettajakunta pystyi paremmin arvioimaan kuin yksityinen rahasto. Siksi rahastoille olisi järkevä päästä eroon väitöskirjojen tukemisesta, ja valtion oli nähtävä asian merkitys.

Harvan muistion ja Kulttuurirahaston organisoimien keskustelutilaisuuksien jälkeenkään valtio ei tarttunut väitöskirjojen rahoitukseen riittävästi. Rahastossa nähtiin, että tieteen jälkikasvusta huolehtiminen oli muodostunut kansalliseksi kysymykseksi. Vuonna 1963 Kulttuurirahasto lähetti kaikkien suomalaisten yliopistojen ja korkeakoulujen professoreille kyselyn lahjakkaita opiskelijoista, joiden väitöskirjatyötä olisi tuettava useampivuotisin apurahoin. Kaksi vuotta myöhemmin Rahaston hallitus kävi pääministerin ja opetusministerin luona ehdottamassa, että valtio tukisi väitöskirjoja 1,5 miljoonalla markalla vuosittain; Kulttuurirahaston apurahoista ne alkoivat syödä liian suuren osan. Asteittain 1960-luvun myötä väitöskirjojen tukeminen siirtyikin pääosin valtion hoidettavaksi.

Löytääkseen näkemyksiä tieteen ja taiteen työskentelyedellytysten parantamiseen Rahasto tiedusteli vuonna 1957 tieteen ja taiteen seuroilta, eri yhteisöiltä sekä yksittäisiltä tutkijoilta ja taiteilijoilta suunnitelmia useampivuotiseksi suuriksi hankkeiksi. Vastauksia tuli runsaasti, yhteensä 226, ja niissä oli kaikkiaan yli 300 työsuunnitelmaa. Asiantuntijatoimikunnat puolsivat näistä 54 hankkeen toteuttamista, ja vuoden 1958 apurahojen jaossa rahoituksen sai jo 12 hanketta. Seuraavina vuosina uusia kohteita rahoitettiin lisää niin, että vuosina 1958–64 tuettiin yhteensä 35 työsuunnitelman toteuttamista. Ensimmäisten joukossa oli mm. Aukusti Tuhkan kolmivuotinen taidegrafiikan jatkokurssi, johon pääsi mukaan 16 taiteilijaa. Suurten hankkeiden tukemisessa oli kuitenkin kääntöpuolensa. Kulttuurirahastossa huomattiin pian, että se oli ryhtynyt liian suurisuuntaiseen tukiohjelmaan, sillä muiden apurahojen osuutta olisi pitänyt vuosi vuodelta vähentää. Siksi Rahastossa luovuttiin vähitellen järjestelmällisestä suurten hankkeiden tukemisesta.

Maakuntarahastojärjestelmän rakentamisella Kulttuurirahasto loi taloudellista ja toiminnallista pohjaa kulttuurielämän monipuolistamiseksi ja maakunnallisen aloitteellisuuden tukemiseksi. Järjestelmä oli saanut alkunsa vuonna 1953 Pohjois-Suomen rahaston aloittaessa toimintansa, ja 1960-luvun

loppuun mennessä oli perustettu jo 16 maakuntarahastoa. Alkuvuosikymmeninä maakuntarahastot toimivat etäällä keskusrahastosta verrattuna nykyiseen järjestelmään, sillä rahastot perustettiin alun perin maakuntaliittojen yhteyteen. Maakuntaliitot olivat silloin yksityisiä aatteellisia yhdistyksiä, ja usein maakuntaliiton toiminnanjohtaja oli myös rahaston asiamies. Maakuntarahastojen irtaantuminen kuntayhtymiksi muuttuneista maakuntien liitoista ja sitä kautta Kulttuurirahaston yhtenäistyminen tapahtuivat vasta 2000-luvulla. Maakuntarahastojen osuus Kulttuurirahaston kokonaisuudesta oli noin viidenes vuonna 1965, ja niiden jaossa taiteen osuus oli alkuvuosina merkittävämpi kuin tieteiden siitakin syystä, että tieteiden kohteita oli maakuntarahastoissa alkuvuosina vaikea löytää.

1960-luvulta lähtien Kulttuurirahasto alkoi tukea entistä voimakkaammin myös tieteiden ja taiteiden kansainvälisiä suhteita. Tieteellistä kirjallisuutta nähtiin tärkeäksi kääntää suomesta valtakielille, taiteiden aloilla apurahoja myönnettiin niin kuorojen, orkestereiden kuin teatteriryhmien ulkomaanmatkoihin. Vuoden 1965 keväällä ryhdyttiin selvittämään suomalaisten opiskelijoiden lähettämistä Atlantic Collegeen, ja vuonna 1966 julistettiin haettavaksi kaksi apurahaa tähän tarkoitukseen. Lisäksi tuettiin mm. Suomen Rooman Instituutin toimintaa, Villa Lanten kokoelmien kartoitusta, jne. Pariisin taiteilijakaupungin säätiön kanssa solmittiin sopimus, jolla Rahasto sai yhden taiteilijahuoneiston stipendiaattiansa käyttöön. Vuosikymmenen lopulla Kulttuurirahaston toimintaan tulivat mukaan myös soitinhankinnat.

Uusi suhde valtioon

Valtion tuki kulttuurille vuoden 1968 talousarviossa oli ensimmäistä kertaa suurempi kuin yksityisten säätiöiden ja rahastojen. 1970-luvulla valtiosta tuli ylivoimaisesti merkittävin tieteiden ja taiteiden rahoittaja, ja kulttuurin rahoitus kasvoi opetusministeriössä enemmän kuin valtion budjetin kokonaiskasvu oli. Paineet keskittää päätösvalta tieteestä opetusministeriön alaisuuteen kasvoivat

vähitellen, eikä vanhaa Suomen Akatemiaa haluttu jättää poliittisesti kontrolloidun hallintojärjestelmän ulkopuolelle. Vanhan Suomen Akatemian tilalle perustettiin uusi Suomen Akatemia vuonna 1969. Uusi organisaatio rakentui 1960-luvulla kehittyneiden tieteellisten toimikuntien varaan, jotka pystyivät nyt rahoittamaan entistä useampia tutkijoita ja tärkeitä tutkimushankkeita.

Taidehallinnon uudelleen organisoimiseksi valtion taidekomitea sai vuonna 1965 valmiiksi mietintönsä, jonka pohjalta luotiin valtion taidetoimikunnat ja alueelliset taidetoimikunnat, niiden toimintaa koordinoiva taiteen keskustoimikunta sekä valtion taiteilija-apurahat ja taiteilijaprofessorin virat. Tämä uudistus merkitsi hyvinvointivaltiollisen taidepolitiikan alkua. Julkinen taidetuki nähtiin nyt itseisarvoisena ja autonomisena ja kulttuuria haluttiin demokratisoida tuomalla se kaikkien ulottuville. Jälkikäteen nämä tavoitteet voi nähdä myös ristiriitaisina.

Tässä kehityksessä säätiöiden oli muodostettava suhteensa uudestaan valtioon ja toisaalta myös keskenään. Kulttuurirahastossa tilanteesta käytiin keskustelua vuodesta 1969 lähtien. Johtopäätöksenä Rahaston nähtiin tärkeäksi täydentää joustavasti valtion rahoitusta. Asiantuntijatoimikunnille annettiin ohjeet, joiden mukaan taiteessa olisi tuettava muualla syrjään jääneitä aloja ja tieteessä etusijalle olisi nostettava tieteenalaa uudistavat tutkimukset sekä opintomatkat. 1970-luvulla Rahasto oli eräänlainen harmaa eminenssi niille, jotka jäivät valtion uudesta kulttuuripolitiikasta sivuun. Rahasto siirtyi yhä enemmän käynnistämään uusia asioita.

Suomen Akatemia otti ohjelmaansa vuonna 1972 erityiset painopisteet, joita myös Kulttuurirahaston toivottiin seuraavan. Tähän Rahasto ei kuitenkaan lähtenyt mukaan, vaan päätti myöntää tukea Akatemian painopisteiden ulkopuolelle jääville aloille. Rahastossa katsottiin, että pienen maan ei ollut viisasta erikoistua liikaa ja että ajan kuluessa Akatemia joutuisi kuitenkin

muuttamaan painopisteitä. Silloin olisi tärkeää, että muillakin aloilla olisi tieteen jälkikasvua olemassa.

Keskusrahaston jakovarat kasvoivat vain hitaasti pitkin 1970-lukua, ja vuonna 1972 Kulttuurirahasto palasi taas jakovuoroisuusjärjestelmään. Toisaalta se kuitenkin kykeni ja halusi tukea kehittyvää maakuntarahastojärjestelmää, jonka suhteellinen osuus jakovarasta kasvoi. Maakuntarahastoissa tieteen osuus kasvoi eri puolille maata perustettujen korkeakoulujen myötä.

Valtion otettua yhä merkittävämmän osan kulttuurin rahoituksesta 1970- ja 1980-luvuilla Kulttuurirahaston apurahojen keskimääräinen koko laski. Vuonna 1974 apurahoista säädettiin uudestaan tulo- ja varallisuusverolaissa niin, että verovapauden rajaksi menojen vähentämisen jälkeen määrättiin 15 000 markkaa (vuonna 2011 raja on 18 805,44 euroa). Tieteen osuus laski keskusrahastossa 1980-luvulle tultaessa noin 65 prosenttiin, ja eniten Rahasto tuki silloin yhteiskuntatieteitä ja humanistisia tieteitä. 1980-luvun loppuun mennessä tohtorin tutkinnon suorittaneiden osuus apurahan saajista laski alle 20 prosentin. 1950-luvulla se oli vielä noin 30 prosenttia. Professoreiden osuus apurahansaajista oli vuonna 1959 noin 20 prosenttia, mutta 1960-luvulla tehtiin periaatteellinen päätös olla tukematta professoreita. Tästäkin päätöksestä kuitenkin luovuttiin myöhemmin. Kulttuurirahaston juhlavuonna 1989 haluttiin pyrkiä entistä suurempiin apurahiin ja samalla lisäämään useampivuotisia väitöskirja-apurahoja. 1990-luvun alun laman takia apurahojen jakosumman kasvu kuitenkin pysähtyi, ja vuonna 1992 jouduttiin syömään pääomaa. Laman aikana haluttiin korostaa kulttuurin elvyttävää vaikutusta.

Oma-aloitteisuus lisääntyy

Valtio halusi taidepolitiikassaan 1960-luvulta lähtien erottua kaupallisesta kulttuurista ja taiteesta, ja tämä vaihe jatkui pitkälle 1990-luvulle saakka. Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana markkinajohtoinen ajattelu on näky-

nyt myös valtion taidepolitiikassa. Kulttuurirahastossa 1990-luvun loppu oli jatkuvan talouskasvun aikaa. Lisääntyviä varoja jaettiin kokovuotisinä apurahoina tieteelliseen työskentelyyn, taiteiden osuuden kasvattamiseen kokonaisjakovarasta ja maakuntarahastojen vahvistamiseen. Vuodelle 1996 hallitus asetti tavoitteen, että keskusrahastossa taiteiden osuus nostetaan vähintään 30 prosenttiin, ja kaksi vuotta myöhemmin tavoite nostettiin noin 40 prosenttiin mm. koulutuksesta johtuvan taiteilijoiden määrän kasvun takia. Vuodesta 1999 lähtien osuus onkin pysynyt tuon rajan yläpuolella.

Maakuntarahastojen vahvistamiseksi kehitettiin eri keinoja. Vuonna 1996 maakuntarahastoille myönnettiin projektituki. Sen kautta keskusrahasto kattoi kaksi kolmannesta apurahasummasta, jonka yläraja oli 100 000 mk. Tämän jälkeen jokaiselle maakuntarahastolle myönnettiin 100 000 markkaa vuodessa jaettavaksi yhtenä tai kahtena apurahana. Seuraavaksi myönnettiin koululaisten kulttuuritoimintaan 100 000 markkaa vuodessa kullekin maakuntarahastolle. Toimintavuodelle 1998–99 maakuntarahastot saivat 50 000 markan lisätuen jaettavaksi yhtenä taiteen apurahana. Maakuntarahastojen tukemisella haluttiin paitsi vahvistaa taloudellisesti maakuntarahastoja myös kannustaa maakuntien hakijoita hakemaan suurempia apurahoja. Hoitokuntien rooli maakunnallisten hankkeiden promootorina kasvoi. Maakuntien tukeminen ei vähentynyt 2000-luvun alussakaan, sillä Rahastossa nähtiin yhteiskunnan murroksen koettelevan eri alueita eri tavoin. Maakuntarahastojen osuus koko Rahaston jaosta kasvoi 30 prosenttiin vuonna 2002.

2000-luvun alusta lähtien Rahastossa kiinnitettiin yhä enemmän huomiota siihen, mihin tavoitteisiin Suomen kulttuurielämässä tulisi pyrkiä. Omaaloitteisuutta haluttiin lisätä samoin kuin toiminnan avoimuutta ja tunnettuutta. Hyvässä taloustilanteessa aloitettiin taas suurten apurahojen myöntäminen kansallisesti merkittäville kulttuurihankkeille: vuonna 2000 Lahden Sibelius-talon konserttiurkujen rakentamiseen 2 miljoonaa markkaa ja vuonna 2001 visuaalisen nykykansantaiteen museon perustamiseen miljoona markkaa.

Kolmivuotisten apurahojen ohjelmaan tavoiteltiin sataa apurahaa, Eminentia-apurahat otettiin käyttöön 2005 ja Tieteen työpajat 2007. Erilliseen hakuun perustuva Argumenta-sarja käynnistettiin vuonna 2004.

Vuonna 2004 apurahan saajien määrä kääntyi laskuun, vaikka jakovara kasvoi. Tavoitteeksi tuli apurahojen keskikoon kasvattaminen. Se onkin onnistunut niin, että keskimääräinen apuraha on kymmenessä vuodessa lähes kaksinkertaistunut, tieteessä se on noussut 61 300 markasta (2000) 19 600 euroon (2011) ja taiteessa 48 800 markasta 14 500 euroon. Vaikka eri tieteen ja taiteen aloille osoitettu apurahasumma on karkeasti suhteessa rahan kysyntään eli hakupaineeseen, hallitus on linjannut sitä myös tavoitteellisemmin. Tanssia on useiden vuosien ajan suosittu teatterin kustannuksella, kuvataiteiden myöntöprosentti on ollut kaikista alhaisin alan liikakoulutuksen takia, ja viestinnän apurahasummaa laskettiin sen jälkeen, kun Helsingin Sanomain säätiö aloitti viestintätutkimuksen tukemisen. Toisaalta nimikkorahastojen tarkoitukset määräävät jakoa niin, että joillekin aloille on pakko myöntää enemmän apurahoja kuin tiukka laatukriteeri edellyttäisi. Millään alalla myöntöprosentti ei kuitenkaan ole tällä hetkellä yli 25.

Varsinaisesti Rahaston aloitteellisuus on kuitenkin kanavoitunut omiin suuriin hankkeisiin, joita on julkistettu vuosittain: maakunnalliset soittimet 2005, Maison Carré 2006, Kirjatalkoot 2007, Myrsky 2008, Kulttuurikunto 2008, Kritiikkiportti 2008, Tiedesirkus 2009, maahanmuuttajien kielikoulutus 2010. Näiden lisäksi mm. Suomen pieniä sukukieliä on tuettu useampivuotisella ohjelmalla. Yhteistä useimmille suurhankkeille on, että niitä on kehitelty Rahaston sisällä, mutta toteutukseen on etsitty yhteistyökumppani, jolle rahoitus on voitu antaa apurahan muodossa. Tässä ne eroavat Rahaston pysyvistä omasta toiminnasta, josta tärkeimpiä esimerkkejä ovat Taidekoti Kirpilä, Mirjam Helin -laulukilpailu ja soitinkokoelman lainaus. On puhuttu kolmannelle tiestä, joka yhdistää apurahatoiminnan ja oman kulttuuritoiminnan edut. Hallitus on pitänyt sitä niin tärkeänä, että finanssikriisin aikana 2008–2009 valmistau-

duttiin pahimmassa tapauksessa apurahojen vähentämiseen, jotta omia hankkeita ei tarvitsisi supistaa.

III KULTTUURIRAHASTO 2000-LUVUN TOIMINTAYMPÄRISTÖSSÄ

Tohtorikoulutuksen kasvu ja tutkijakoulujen nousu

Ylempiä korkeakoulututkintoja suoritettiin Suomessa vuonna 1991 yhteensä noin 8 500. Tutkintojen määrä on kasvanut runsaasti, sillä vastaava luku vuonna 2007 oli lähes 14 000. Samana ajanjaksona jatko-opiskelijoiden määrä on lähes kaksinkertaistunut, ja tohtorintutkintojen määrä lähes kolminkertaistunut. Vuonna 2009 tohtoriksi valmistui 1 642 jatko-opiskelijaa.

Tutkijakoulujärjestelmä perustettiin vuonna 1995 opetusministeriön, yliopistojen ja Suomen Akatemian rahoituksella. Järjestelmää on laajennettu, ja koulujen määrä on kaksinkertaistunut alkuperäisestä. Vuonna 2010 järjestelmään kuului 112 tohtoriohjelmää (entistä tutkijakoulua). Suomen Akatemian ja opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamia paikkoja tohtoriohjelmassa oli 2010 noin 1 600, ja matching funds -opiskelijapaikkoja noin 4 800. Akatemian ja opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamista paikoista 41 % oli luonnontieteiden ja tekniikan aloilla, kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen alueella paikkoja oli 26 %, terveyden tutkimuksessa 18 % ja biotieteiden ja ympäristöntutkimuksen alalla 15 %. Noin 50 % uusista tohtoreista valmistuu tohtoriohjelmista.

OKM Tutkijakoulupäätökset vuosille	2007- 2011	2010- 2013	
Asiantuntijaryhmä	Paikkoja / arvio	Paikkoja /arvio	Yh- teensä
Biotieteet BIO	89	98	187
Farmasia FAR	LÄÄ	LÄÄ	
Filosofia FIL	4	4	8
Historia ja arkeologia / Suomen historia HIA	8	9	17
Historia /Yleinen historia HIB	HIA	HIA	
Kasvatustiede ja opetusala KAS	11	24	35
Kielitieteet KIE	22	18	40
Luonnontieteet LUO	5	187	192
Lääketiede A / Biolääketiede BIL	121	119	240
Lääketiede B / Terveys-, hoito- ja liikuntalääketiede LÄB	5	24	29
Lääketiede C / Kliininen lääketiede KLI	LÄÄ	LÄÄ	
Maatalous-, metsä- ja ympäristötieteet MAA	14	52	66
Oikeustiede OIK	10	4	14
Perinnetieteet PER	7	0	7
Politiikan tutkimus ja valtio-oppi POL	10	13	23
Psykologia PSY	9	11	20
Sosiologia ja sosiaalipolitiikka SOS	13	44	57
Taiteiden tutkimus ja kritiikki A TAI	13	11	24
Taiteiden tutkimus ja kritiikki B TAB	10	15	25
Taloustieteet TAL	22	39	61
Tekniset tieteet TEK	275	162	437
Teologia TEO	8	0	8
Viestintä ja informatiikka VIE	9	5	14
Tiede yhteensä	665	839	1 504
Monitieteisiä	34	62	96
Kaikki yhteensä	699	901	1 600

Akatemian toimikuntajakoon perustuvasta paikkajakaumasta ei voi suoraan nähdä, miten luvut tarkemmin korreloivat valmistuneisiin tohtoreihin aloittain. Vuonna 2010 valmistuneista tohtoreista noin 41 % oli luonnontieteelliseltä tai teknistieteelliseltä alalta ja noin 33 % kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen aloilta. Terveystieteiden tutkimuksesta valmistui runsas 20 % tohtoreista. Kulttuurirahaston apurahojen haussa paine väitöskirjojen rahoittamiseen on joillakin aloilla vähentynyt. Tohtoriohjelmiin päässeet eivät joko hae apurahaa tai karsiutuvat arvoinnissa, sillä vuosina 2006-2009 myönnettyistä 145 kolmivuotisesta apurahasta vain muutama peruttiin tohtoriohjelman takia. Peruutettujen apurahojen määrä on sinänsä kasvanut viime vuosina. Vuonna 2010 peruuntuneista 51 apurahasta (528 390 euroa) 5 oli taiteen ja 46 tieteen apurahoja. Näistä 12 oli lääketieteen ja 6 luonnontieteiden aloilta.

Tohtorikoulutuksen kansainvälistymisen vahvistamiseksi tavoitteena on nostaa ulkomaisten tohtorikoulutettavien osuus tutkijakouluissa keskimäärin 20 prosenttiin vuoteen 2012 mennessä. Opetus- ja kulttuuriministeriö on vuosittain osoittanut tutkijakouluille rahoitusta noin 46 milj. euroa, ja Suomen Akatemia on rahoittanut tutkijakoulujen kurssitoimintaa, koordinaatiota ja kansainvälistymistä noin 5 miljoonalla eurolla.

Akatemian tutkimusrahoituksen muodot uudistuivat syksyllä 2010. Niistä haluttiin tehdä selkeämmät ja joustavammat mm. karsimalla päällekkäisyyksiä ja asettamalla tiedepoliittisia tavoitteita rahoitusmuodoille. Malli perustuu neliportaiseen tutkijanuraan, jota opetusministeriön toimenpideohjelma esitti 2007. Ensimmäisellä portaalla on väitöskirjatyötään tekeviä nuorempia tutkijoita, toinen porras on tohtorintutkinnon äskettäin suorittaneiden ns. post doc -vaihe. Kolmannella portaalla on itsenäisiä, akateemiseen johtajuuteen kykeneviä tutkimuksen ammattilaisia, minkä jälkeen professorit muodostavat neljännen portaan. Akatemian rahoitusta voi hakea paitsi tutkimushankkeisiin, myös tutkijoiden koulutukseen ja työskentelyyn sekä tutkimusympäristöjen rahoittamiseen. Akatemia painottaa oman ilmoituksen-

sa mukaan tutkimuksen vaikuttavuutta sekä uudenlaisia tieteellisiä avauksia, mm. perinteisiä rajoja rikkovia ja riskejä sisältäviä, mutta tieteellisesti korkeatasoisia tutkimussuunnitelmia.

Opiskelija- ja tutkintomäärien lisääntymisestä huolimatta yliopistojen opetusresurssit eivät ole lisääntyneet tarvetta vastaavalla tavalla. Tämä on johtanut siihen, että professoreiden mahdollisuudet keskittyä tutkimustyöhön ovat vähentyneet. Tätä on edelleen heikentänyt se, että erilaisten hallinnollisten tehtävien määrä on lisääntynyt professorikunnassa. Samaan aikaan Suomen Akatemia on lopettanut professoreille tarkoitetun varttuneiden tutkijoiden tutkimusvapaajärjestelmän. Tällä hetkellä Suomi kouluttaa siis suuria määriä tohtoritasoisia tutkijoita, mutta pystyy vain osittain työllistämään heitä tutkimustyöhön.

Taiteellisen toiminnan määrä ja laatu

Taiteen tukemiseen ei koskaan ole riittävästi rahaa. Vaikka julkisesta keskustelusta voisi päätellä korkeakulttuurin olleen viime aikoina poikkeuksellisesti kurimuksessa, tilastot eivät sitä kaikilta osin tue. Päinvastoin taiteellisen toiminnan määrä on kasvanut voimakkaasti viime vuosikymmenten aikana. Erityisesti tämä näkyy kuvataiteissa, joissa taiteilijoiden määrä on moninkertaistunut. Orkestereiden määrä Suomessa on pysynyt jokseenkin samana viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, mutta niiden päätoiminen henkilökunta on kaksinkertaistunut ja kävijöidenkin määrä lisääntynyt, vaikka samaan aikaan äänitteiden saatavuus on parantunut. Julkaistujen kirjanimikkeiden määrä on moninkertainen. Toisaalta ei ole selvää, onko Suomessa tällä hetkellä vähemmän viulua opiskelevia poikia kuin vaikkapa 1950-luvulla, vaikka heidän puutettaan usein valitetaan. Tyttöjä on epäilemättä enemmän. Silti moni on huolissaan kulttuurin harrastuksen laajasta pohjasta ja mm. taideaineiden opetuksesta peruskouluissa.

Mielikuva korkeakulttuurin ahdingosta syntyy pikemminkin siitä, että muu toiminta on yhteiskunnassa lisääntynyt ja tullut näkyvämmäksi. Erilaiset ajankäytön muodot kilpailevat elintilasta, huomiosta ja rahoituksesta. Samaan aikaan ihmistyön kallistuminen kasvattaa rahoitustarvetta, eli saman toiminnan ylläpito vaatii joko enemmän maksavaa yleisöä, kalliimpia lippuja tai suurempaa julkista tukea. Toisin sanoen se konserttiyleisön määrä, joka 30-luvulla riitti ylläpitämään orkesterin, ei enää siihen riitä.

Luonnollisesti on otettava huomioon myös taiteen muuttunut funktio yhteiskunnassa. Verrattuna sotaa edeltävään aikaan taidemaailma on kehittynyt suuntaan, jossa yleisön arvostuksella on alan sisäisessä hierarkiassa pienempi merkitys. Taideteokset ”tutkivat” asioita, joilla on merkitystä ennen kaikkea taidemaailman sisäisessä keskustelussa. Kehitys on luonut taiteelle autonomisen tilan, mutta lisääntynyt autonomia on merkinnyt myös kasvavaa isolaatiota. Pitkällä tähtäyksellä se ei ole parantanut taiteen asemaa kilpailussa maksavasta yleisöstä ja on saattanut vaikuttaa myös verovaroista maksetun tuen poliittiseen legitimitettiin. Pohjimmiltaan kysymys ei ole rahasta vaan siitä, missä määrin taide koskettaa ihmisiä.

Tässä tilanteessa apurahoituksen merkitys on kasvanut. Monet taiteen rahoittajat ottavat kehityksen annettuna ja keskittyvät jakamaan apurahoja tekijöille, joita asiantuntijat suosittelevat. Käytännössä sille onkin varsin vähän vaihtoehtoja. Ehkä keskeisintä on miettiä kysymystä, halutaanko apurahojen olevan markkinoita täydentävä vai korvaava rahoitusmuoto. Edellisessä tapauksessa yleisön kiinnostus taiteen sisältöön on sen rahoituksessa vaikuttava tekijä, niin että apurahat ja julkinen tuki sen rinnalla auttavat nostamaan laatua ja laskemaan hintoja. Tällä mallilla toimivat vaikkapa esittävä klassinen musiikkielämä ja kirjankustannusala. Ne ovatkin säilyttäneet vankan aseman suomalaisessa kulttuurissa. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa taide-elämä pyörii apurahoilla yleisön kiinnostuksesta irrallaan. Pitkällä tähtäyksellä oikean tasapainon löytäminen tässä vaikuttaisi vahvasti taiteen yhteiskunnalliseen asemaan.

Kulttuurin tilastoja¹

	1965	1985	2005	2009
Teattereiden määrä	36	50	47	46
Näytäntöjen määrä	6 803	11 041	11 373	10 917
Kirjastojen kirja-				
kokoelmat	8 784 000	30 469 000	37 363 000	36 106 000
Lainaukset	19 968 000	80 335 000	105 570 000	98 927 000
Julkaistujen kirjojen				
nimekkeet	3 189	8 930	13 667	12 714
Kotimainen kauno-				
kirjallisuus	377	605	1 328	1 600
Runot ja näytelmät	ei saat.	95	117	
Sanomalehtien levikki	n. 2,4 milj.	3 840 000	3 209 000	
Orkesterien määrä	ei saat.	31	30	31 (2010)
Konserttien määrä	ei saat.	1 545	1 732 *	1 790 *
Konserttien kävijä-				
määrä	ei saat.	661 957	807 772 *	694 875 *
Kuvataiteilijoiden				
määrä	452 (1969)	1 057 (1989)	1 806 (2000)	n. 3 000 (2010)
Museoiden määrä	ei saat.	134 (1995)	165 (2005)	157 (2009)
Museoiden kävijä-				
määrä	ei saat.	3 710 015	4 340 172	5 081 924
Taidenäyttelyissä				
käyneiden osuus				
väestöstä	ei saat.	37 % (1981)	44 % (1991)	42 % (2002)

¹ Konserttien luvut eivät sisällä Kansallisoopperan orkesteria *-kohdissa. Teattereiden määrä sisältää teatteri- ja orkesterilainsäädännön piiriin kuuluvat valtionosuusteatterit eli mukana ei ole vapaa taidekenttä. Taidenäyttelyssä tai taidemuseossa kävijöiden määrä tarkoittaa edellisen 12 kk:n aikana kohteissa käyneitä 10 vuotta täyttäneitä.

Lähteet: Tilastokeskus: Suomen tilastolliset vuosikirjat ja Kulttuuritilastot eri vuosilta, Suomen vuosisata, toim. Kristiina Andreasson & Vesa Helin (2000).

Apurahoittajat kohtaavat myös kehityksen toisen puolen. Taiteen antaessa yhteiskunnassa tilaa viihteelle niiden keskinäinen painoarvo muuttuu ja rajalinja hämärtyy, sikäli kuin sitä on koskaan ollutkaan. Yhä suurempi osa päätöksentekijöistä ei näe korkeakulttuurin ja populaarikulttuurin välillä ratkaisevaa laadullista eroa. Missä määrin tulisi apurahoin tukea populaarimusiikkia, populaarikirjallisuutta tai populaarikuvataidetta? Nimenomaan populaarimusiikki on Kulttuurirahastonkin rahoituskohteiden joukossa, vaikkakin suhteellisen pienellä painoarvolla. Laatukriteerin soveltaminen populaarimusiikkiin on sikäli hankalaa, että ala on taiteellisessa mielessä heikosti institutionalisoitunut eikä yleisesti hyväksyttyä tunnusmerkistöä laadulle ole. Alan sisällä arvostus on vahvasti sidoksissa yleisön mieltymyksiin, mikä toisaalta tarkoittaa sitä, että arvostetuimmilla tekijöillä on jo valmiiksi edellytykset ansaita elantonsa työllään.

Yksityisen ja julkisen taiderahoituksen suhde

Valtion kaikista menoista kulttuuriin ja taiteeseen on osoitettu nyt noin prosentti. Taiderahoitus on lisääntynyt viime vuosien aikana, vuonna 2009 kulttuurimäärärahat lisääntyivät yli kymmenen prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. Tämä on yli kaksi kertaa enemmän kuin valtion talousarvion kokonauskasvu. Prosentuaalisesti kasvu on ollut pienintä kansallisten laitosten rahoituksessa, suurinta taas taiteilijoiden apurahoissa ja avustuksissa sekä muussa kulttuurin edistämisessä. Vuodelle 2009 valtio lisäsi taiteilija-apurahoja 50 kappaletta, mikä ei ole kuitenkaan euromääräisenä panostuksena kovin suuri.

Taiteen puolella julkinen valta vastaa lähes kokonaan pysyvistä rakenteista eli kirjastoista, museoista, orkestereista, oopperasta ja teattereista. Valtiosa julkisesta tuesta, valtion ja kuntien rahoituksesta, kanavoidaan valtionosuuslainsäädännön piiriin kuuluvien laitosten kautta. Vuonna 2010 taiteen ja kulttuurin osuus valtion budjetissa oli noin 386 milj. euroa, josta noin 68 % ohjattiin kansallisille kulttuurilaitoksille ja kunnille lakisääteisinä valtion-

osuuksina ja -avustuksina. Näiden rahoituksesta päättää kulttuurihallinnon virkamieskoneisto. Noin 28 % jaettiin harkinnanvaraisina valtionavustuksina kulttuurin parissa toimiville yhteisöille. Taiteilijoiden suora julkinen tuki on kaikkein pienin tukimuoto (noin 4 % valtion koko kulttuurin ja taiteen tuesta), ja sen perustan muodostavat 0,5–5 -vuotiset taiteilija-apurahat ammattitaiteilijoille. Näistä päättävät taiteilijoista koostuvat taidetoimikunnat.

Vuonna 2009 valtion taidetoimikuntalaitokselle² osoitettiin kaikkiaan 13 056 apuraha- ja avustushakemusta, joista valtion taidetoimikunnille 9 091 ja alueellisille taidetoimikunnille 3 965. Samana vuonna Kulttuurirahaston keskusrahastolle tuli 7 109 hakemusta ja maakuntarahastoille 8 051. Taidetoimikunnissa työskentelyapurahahakemusten osuus oli 45 % (5 821), kohdeapurahojen 37 % (4 884) ja valtionavustusten 18 % (2 351). Kaikkiaan 43 % hakijoista sai tukea. Työskentelyapurahan sai 14 % valtion hakijoista, alueellisista taidetoimikunnista 18 %. Kohdeapurahojen saajia oli valtion taidetoimikuntien hakijoista 36 % ja alueellisten hakijoista 24 %. Yhteisöille suunnatun valtionavustuksen sai 52 % valtion taidetoimikuntien hakijoista ja 48 % alueellisista.

Vuonna 2009 koko taidetoimikuntalaitoksen³ tuki taiteelliseen toimintaan oli 28,3 milj. euroa, josta valtion taidetoimikuntien tuki oli 23,8 milj. euroa. Kulttuurirahaston keskusrahasto jakoi vastaavasti taiteelle noin 7,5 milj. euroa. Alueellisten taidetoimikuntien tuki taiteelle ja kulttuurille oli 4,5 milj. euroa, ja Kulttuurirahaston maakuntarahastojen 4,9 milj. euroa. Taiteen keskustoimikunta on erityisesti kirjallisuuden ylivertainen rahoittaja Rahastoon nähden, mutta säveltaiteissa sekä taideteollisuudessa ja käsityössä keskusrahasto jakaa noin puolet siitä, mitä taiteen keskustoimikunta jakaa.

² Sisältää kaikki taidetoimikunnat eli taiteen keskustoimikunnan, valtion taidetoimikunnat, apurahalautakunnat ja -jaostot sekä alueelliset taidetoimikunnat

³ Sisältää kaikki taidetoimikunnat samoin kuin yllä

Kulttuuripolitiikan strategia 2020 -asiakirjan mukaisesti valtion taide-toimikuntalaitoksesta pyritään jatkossa kehittämään itsenäinen tulosoajuttu virasto, Taiteen edistämiskeskus, jolle siirrettäisiin lisä päätöksentekotehtäviä opetus- ja kulttuuriministeriöltä, mm. valtionavustustehtävät. Taidetoimikuntalaitoksessa valmistellaan parhaillaan myös uutta strategiaa, mutta tällä hetkellä vuoteen 2013 ulottuvan tavoiteasettelun mukaan taidetoimikunnat pyrkivät lähivuosina lisäämään valtion taiteilija-apurahojen lukumäärää, tekemään taiteilija-apurahan suuruuteen tasokorotuksen ja lisäksi kehittämään eri taiteenalojen ja alueiden apuraha- ja avustusmuotoja. Alle 35-vuotiaiden osuutta apurahansaajista tullaan jonkin verran kasvattamaan. Tuen tarve kansainvälisissä yhteistyöhankkeissa on tunnustettu suureksi, ja kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntymiseen taidetoimikunnat reagoivat mm. lisäämällä taiteen keskustoimikunnan matka-apurahoja ja avustuksia kansainväliseen toimintaan sekä tukea residenssitoimintaan. Residenssitoiminnan kehittämistä varten taiteen keskustoimikunta laatii jatkossa erillisen ohjelman. Lastenkulttuurin apurahojen ja avustusten päätökset siirtyvät jatkossa alueellisille taidetoimikunnille, ja lisäksi lastenkulttuurin edistämistä varten perustetaan vuosittainen lastenkulttuurifoorumi. Samoin monikulttuurisuuden edistäminen on saamassa omat fooruminsa.

Suomessa säätiöiden jakamat apurahasummat ovat kasvaneet erityisesti 1990-luvun alusta lähtien. Jäsentensä edunvalvontaa varten perustetussa Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunnassa on jäsenenä 127 tärkeintä apurahoja jakavaa säätiötä ja yhdistystä. Ne tukivat suomalaista tiedettä, taidetta ja kulttuuria vuonna 2009 noin 280 miljoonalla eurolla.⁴ Suomen Akatemia rahoittaa tutkimusta noin 340 miljoonalla eurolla vuodessa, ja taidetoimikuntien tuki taiteelle on yhteensä noin 30 miljoonaa euroa vuodessa. Suomen Akatemian rahoittamissa tutkimushankkeissa tehdään vuosittain noin 3 000 tutkijatyövuotta, mutta säätiöiden apurahojen verottomuus nostaa niiden

⁴ Karkea arvio on, että säätiöiden tuesta noin 240 M€ kohdistuu tieteelle, 30 M€ taiteelle ja 10 M€ sosiaaliseen työhön.

rahoituksen tehoa. Verottomiksi kokovuotiseksi apurahoiksi muutettuna säätiöiden tuki kattaisi yli 10 000 henkilötyövuotta.

Viime vuosina yksityisten säätiöiden jakamien apurahojen merkitys on kasvanut entisestään. Säätiöt ovat tärkeitä yksittäisten, varsinkin nuorempien taiteilijoiden rahoittajina. Niiden apurahat taiteilijoille ja kulttuurihankkeisiin ovat usein suurempia kuin valtion. Säätiöiden kokonaistuki kulttuurille on ylittänyt taidetoimikuntalaitoksen tuen vuonna 2001. Säätiöiden taiteilijatuki oli noin kuudesosan valtion taiteilijatuesta 1990-luvun alussa, vuonna 2006 se oli valtion taiteilijatuesta noin puolet. Valtion rahoitusta koskevissa arvioinneissa nähdään huolenaiheena, että valtion ja säätiöiden tuki kohdistuu samoille alueille. Edelleen ongelmana on tuen hajanaisuus eli käytössä on useita eri tukimuotoja.

Yleisesti kuntatalouden on arvioitu jatkossa edelleen kiristyvän, vaikka kuntien taloustilanne tulee olemaan hyvin erilainen. Kuntien kulttuurin rahoitus kohdentuu pääosin infrastruktuurin ylläpitämiseen, vähäisemmässä määrin produktioihin ja kolmanneksi pienten avustusten jakamiseen. Jatkossa moni kunta luopunee ainakin instituutioiden täyskunnallisuudesta. Toiseksi vastikkeettomasta kulttuurin avustamisesta pyritään yhä enemmän eroon, ja tilalle tulee yhä enenevässä määrin tilaaja-tuottaja -mallisia sopimuksia. Poliittista päätöksentekoa varten tarvitaan selkeämpiä mittareita kulttuuri-palvelujen vaikuttavuudesta. Vapaita varoja taiteen tukemiseen kunnilla on jatkossa yhä vähemmän.

Viimeisten viidentoista vuoden aikana säätiöt ovatkin tulleet uuteen tilanteeseen: julkisen talouden yleisesti kiristyessä säätiöt saavat yhä enemmän hakemuksia, joissa paikataan julkisen rahoituksen aukkoja. Niinpä Kulttuuri-rahastokin joutuu taas miettimään suhdetta julkiseen valtaan niin kuin usein historiansa aikana. 1970-luvulla Rahasto ei asettunut kilpailemaan valtion kanssa, vaan se näki itsensä toisaalta valtion tukijärjestelmän täydentäjänä ja

toisaalta yhteisönä, joka pystyi tuomaan uusia ajatuksia valtion toteutettavaksi.

Säätiöiden toimintatavat Euroopassa ja Suomessa

Kulttuurirahasto kuuluu Euroopan isoihin säätiöihin. Vaikka saman kokoluokan säätiöitä on runsaasti, vain harva on moninkertaisesti suurempi. Varakain on brittiläinen Wellcome Trust, joka jakaa vuosittain noin 500 miljoonaa euroa, yli kymmenen kertaa enemmän kuin Kulttuurirahasto. Kulttuurirahastoa suurempia ovat myös esimerkiksi saksalainen VolkswagenStiftung, ruotsalainen Riksbankens Jubileumsfond ja monet italialaiset pankkisäätiöt.

Eräiden eurooppalaisten säätiöiden apurahat vuonna 2007

	apurahoja M€	apurahoja kpl	keskiarvo t€
Wellcome Trust	463	1 036	447
Compagnia di San Paolo	167	1 122	149
WolkswagenStiftung	116	390	297
Leverhulme Trust	54	361	150
Velux & V.K.			
Rasmussen Fonden	46	247	186
Riksbankens			
Jubileumsfond	33	95	347
Carlsbergfondet	27	182	148
Suomen Kulttuurirahasto	27	2 840	10
Calouste Gulbenkian			
Foundation	24	7 800	3

Kulttuurirahaston käytäntö jakaa apurahoja lähinnä yksityishenkilöille poikkeaa useimmista isoista ulkomaisista sisarsäätiöistä. Ne myöntävät tukensa huomattavasti suuremmissa erissä, joko suoraan yliopistoille tai ainakin

hankerahana tutkimusryhmille. Kun keskimääräinen apuraha Kulttuurirahastossa on noin 10 000 euroa, on se muilla yleensä vähintään 150 000 euroa. Suurilla säätiöillä on usein myös omia tutkimusohjelmia, tutkimuslaitoksia, museoita tai merkittäviä infrastruktuurihankkeita.

Vaikka suomalaisten säätiöiden jakomahdollisuudet ovat tuntuvasti kasvaneet, niiden toimintatavat muuttuvat hitaammin. Yllättävän monet varakkaatkin säätiöt myöntävät paljon pieniä apurahoja, jotka riittävät muuttaman kuukauden työhön tai ovat luonteeltaan pikemmin kannustavia kuin työtä todella edistäviä. Se tuottaa vaikeuksia ennen kaikkea hakijoille, jotka joutuvat keräämään rahoituksen monista lähteistä ja käyttämään aikaansa hakemusten kirjoittamiseen. Säätiöt taas joutuvat tekemään päällekkäistä työtä hakemusten arvioinnissa ja myönnettyjen apurahojen hallinnoinnissa, jos niiden kesto on kovin lyhyt. Säätiöiden rahoitusyhteistyöstä on keskusteltu viime vuosina, ja kahdeksan säätiön yhteinen post doc -pooli on ollut siitä rohkaiseva esimerkki. On silti selvää, etteivät säätiöt mielellään luovuta itsenäistä päätösvaltaansa, ja jokainen yritys siihen suuntaan on neuvoteltava erikseen.

Useimmat säätiöt haluavat profiloitua uusien asioiden löytäjinä ja aloittajina. Julkisen talouden kiristyessä jatkuva uuden käynnistäminen on kuitenkin tullut ongelmallisemmaksi: aloitettuja asioita ei enää yhtä helposti voida siirtää valtion tai kuntien ylläpidettäväksi. Säätiöt taas eivät mielellään ota vastuulleen toistensa käynnistämiä hankkeita, silloin kun ensimmäinen rahoittaja haluaa päästä niistä eroon. Kulttuurikin tarvitsee toimivia pysyviä rakenteita, kaikki ei voi pyöriä vaihtuvien hankkeiden varassa. Kun yleisö on onnistunut löytämään uuden hienon taidetapahtuman, se on vaarassa joutua lopetetuksi, koska aina uutta etsivien rahoittajien mielenkiinto raukeaa. Toisaalta vain vanhojen ja vakiintuneiden kohteiden rahoittaminen tukahduttaa uudet ajatukset.

IV RAHASTON APURAHOJEN JAON LINJAUKSIA

Kulttuurirahaston tarkoituksena on suomalaiskansallisen henkisen ja taloudellisen viljelyn vaaliminen ja kehittäminen, ja tätä tarkoitusta toteuttavat myös maakuntarahastot omilla alueillaan. 2010-luvulla Rahaston laajat tavoitteet ovat yhä samoja kuin perustamisen aikaan 1930-luvun lopulla. Jatkossakin Kulttuurirahasto turvaa parhaiten suomalaisen kulttuurin menestymisen paitsi tukemalla monipuolisesti kulttuuriperintömme vaalimista myös tarjoamalla kulttuurillemme mahdollisuuksia uudistua tuen kohteita etukäteen rajaamatta.

Rahastoa perustettaessa kulttuuri haluttiin ymmärtää niin laajasti, että siihen kuuluvat paitsi tieteet ja taiteet myös laajemmin kaikinpuolinen kulttuurimme eteen tehtävä työ. Alkuvuosina kirjoittamaton periaate oli kuitenkin, että apurahoja myönnettiin vain suomenkielisille, sillä Kulttuurirahasto oli synnytetty myös kielipoliittisia päämääriä varten. Tästä periaatteesta luovuttiin vähitellen, ja nykyään Kulttuurirahaston tuen kohteena on paitsi kaikkien suomalaisten myös Suomessa asuvien kulttuuri sekä suomalainen kulttuuri maailmalla. Apurahoja voidaan antaa esimerkiksi ulkomaalaisille, jotka tulevat Suomeen opettamaan tai luennoimaan tai jotka tutkivat suomalaista kulttuuria omassa kotimaassaan. Hakijalla tai aiheella on oltava yhteys suomalaiseen kulttuuriin, mutta niiden välinen painotus suomalaisen kulttuurin edistämisen kannalta harkitaan tapauskohtaisesti.

Kaikinpuolinen kulttuurimme edistäminen ei siis enää ole sidottu apurahanhakijan kieleen tai kansalaisuuteen. Silti kulttuuriimme kuuluu yhä sellaisia alueita, joita Kulttuurirahasto on tarkkaillut etäämpää, populaarikulttuuri eritoten. Kulttuurirahaston tuen kohteena on aina ollut kulttuuri, jota tehdään korkeatasoisesti ja kunnianhimoisesti. Se on merkinnyt vahvaa ammattimaisuuden painotusta, vaikka maakuntarahastot ovat tukeneet myös kulttuurin harrastustoimintaa. Rahasto on puolustanut taidetta viihteen ylivaltaa vastaan. Mikäli Rahasto avaisi merkittävässä määrin apurahakanavia niille kulttuurimme ilmiöille, jotka nykyisessä jaossa eivät menesty, se edellyttäisi laajaa pohdintaa useammilla taiteen aloilla. On perusteltua jatkossa selvittää tarkemmin korkeakulttuurin ja populaarikulttuurin välistä tilannetta ja rahoitustarvetta.

Kulttuuripoliittisia tavoitteita saavuttaakseen hallitus tai maakuntarahastoissa hoitokunnat voivat asettaa määräaikaista erityisapurahojä esimerkiksi yksittäisen taiteenalan edistämiseksi tai tieteiden välisen keskustelun lisäämiseksi. Erityisapurahojä (keskusrahastossa Tieteen työpajat, Argumenta ja Eminentia, maakuntarahastoissa kotiseututyö, lasten ja nuorten kulttuuri-toiminta sekä maakunnalliset hankkeet) omin kriteerein ei ole kuitenkaan syytä lukumääräisesti merkittävästi lisätä, sillä tukimuotojen viidakossa yksittäiset erityisapurahat menettävät sen huomion, mikä niille on haluttu antaa.

Valtaosa apurahoista jaetaan vapaasti hakemusten perusteella, ja koska rahoituksen tarve aloittain vaihtelee, Kulttuurirahasto luottaa asiantuntija-toimikuntien arviointiin, minkälaisia hakemuksia yksittäisellä alalla on perusteltua tukea. On tärkeää, että asiantuntijat ovat tietoisia Rahaston sisällä käydyistä kulttuuripoliittisesta keskustelusta, ja tätä ohjeistusta voidaan lisätä. Lisäksi rahoituksen kohdistumiseen vaikuttavat nimikkorahastojen säännöissä määrätty tarkoitukset. Ne lisäävät joidenkin alojen kokonaisrahoitusta (keskusrahastossa mm. lääketiede, taloustiede ja tekniikka) ja voivat vaikuttaa

myös yksittäisiin apurahoihin alojen sisällä (esim. yksittäisiin kieliin tai tauteihin kohdistuva tutkimus tai tiettyjen instrumenttien soittajat).

Kokonaan toisentyyppinen apurahatoiminnan tavoitteenasettelu on mahdollista, jos Kulttuurirahaston hallitus tai maakuntarahastojen hoitokunnat päättäisivät luoda omia kulttuuripoliittisia painotuksia ja tavoitteita jakoon. Tämä tapahtuisi silloin niin, että eri alojen hakupaineen mukaisesti määräytyvistä varoista karsittaisiin rahoitusta, jonka hallitus tai hoitokunta päättäisi käyttää omien tavoitteidensa toteuttamiseen, esimerkiksi vapaiden teatteriryhmien toimintaan, sarjakuvataiteen kansainväliseen edistämiseen tai alueorkesteritoimintaan maakunnissa. Tällöin Rahasto siirtyisi myös apurahatoiminnassa sille alueelle, joka on perinteisesti kuulunut oman kulttuuritoiminnan piiriin, aktioihin reaktioiden sijaan. Tähän asti Kulttuurirahasto on tehnyt vain maltillisesti ja harkitusti omaa kulttuuripolitiikkaa apurahatoiminnan kautta.

Tieteen rahoitusmuodot

Valtaosa Kulttuurirahaston tieteen apurahoista on myönnetty kokovuotisina työskentelyapurahoina väitöskirjatöihin. Keskusrahastossa kolmivuotisia apurahoja on myönnetty vuosittain 1-2 kullekin hakualalle. Lisäksi apurahoja on voinut saada väitöskirjan jälkeiseen tieteelliseen työskentelyyn ja erilaisiin tutkimushankkeisiin. Kokovuotinen apuraha on ollut samansuuruinen riippumatta siitä, millä portaalla tutkijanuraa hakija on ollut.

Kun tohtoriohjelmat ovat yleistyneet, yhä suurempi osa parhaista jatko-opiskelijoista sijoittuu niihin. Eri alojen välillä on kuitenkin suuria eroja. Tässä tilanteessa Kulttuurirahastolla on riski jäädä rahoittamaan välinputoajia sekä niitä, jotka eivät ole menestyneet tohtoriohjelmien haussa. Toisaalta Kulttuurirahasto voi tarjota vaihtoehtoisen väylän rahoitukseen niille lahjakkaille jatko-opiskelijoille, joiden aiheet eivät sovi laitoksen johdon tutkimusintresseihin

ja jotka siksi voivat jäädä tohtoriohjelmien ulkopuolelle. Tohtorituotantoa suomalaisissa korkeakouluissa saatetaan lähivuosina rajoittaa. Tällä hetkellä on kasvava tarve väitöskirjan jälkeisestä rahoituksesta, ei ainoastaan post doc -vaiheessa vaan myös sen jälkeen. Kaikki tämä puoltaa Kulttuurirahaston apurahojen painopisteen harkittua ja maltillista siirtoa jatko-opiskelijoista tutkijanuran myöhempiin vaiheisiin. Enemmistö apurahoista myönnetään silti edelleen väitöskirjatöihin.

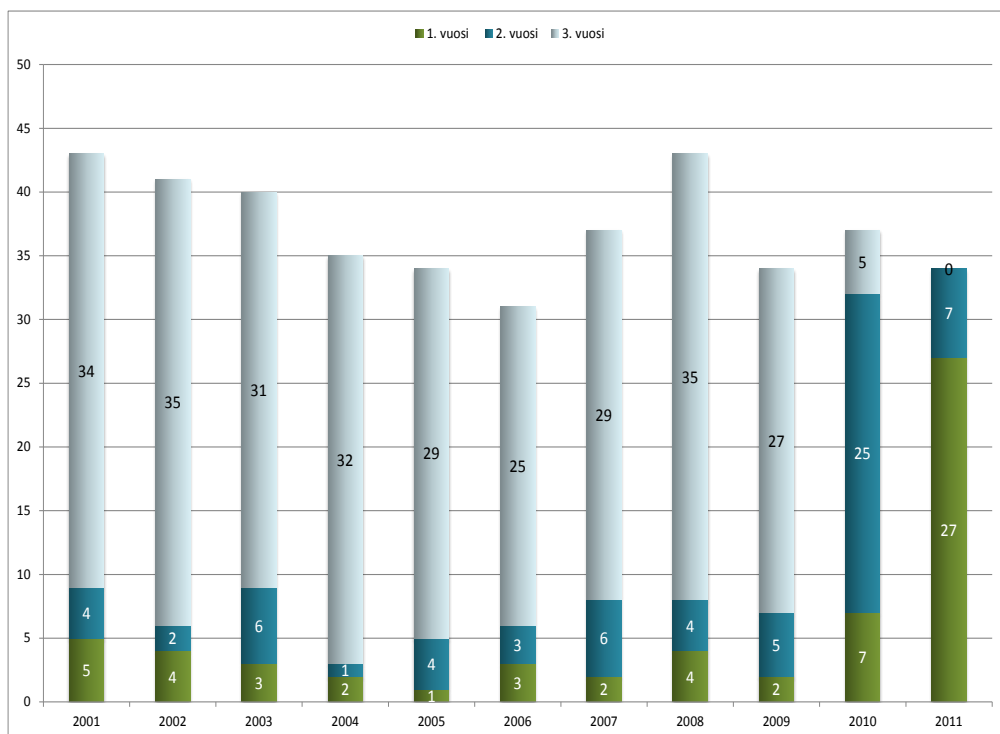
Apurahojen kiintiöinti erikseen jatko-opiskelijoille ja tohtoreille ei ole tarpeen, vaan painotus voidaan jättää alakohtaisesti asiantuntijatoimikunnille. Keväällä 2010 hallitus teki päätöksen, että normaali kokovuotinen apuraha tohtorien tieteelliseen työhön on 25 000 euroa eli korkeampi kuin jatko-opiskelijoiden apuraha (21 000). Näin kannustettiin tohtoreita hakemaan nykyistä enemmän Rahaston apurahoja. Vuonna 2010 väitöskirjan jälkeiseen tutkimukseen tuli keskusrahaston haussa 388 hakemusta (myöntöjä 66, yht. 1,28 milj. euroa), vuonna 2011 hakemuksia oli 455 (myöntöjä 58, yht. 1,43 milj. euroa). Toisin sanoen tavoite hakemusten lisääntymisestä toteutui, mutta siihen ei vastattu lisääntyneillä apurahoilla.

Muistion valmistelussa esillä ollut säätiöiden yhteinen post doc -pooli perustettiin vuonna 2009 Kulttuurirahaston aloitteesta kahdeksan säätiön yhteistyönä. Sen apurahat kattavat tohtoreiden ulkomaisen työskentelyn kaikki kulut vuoden ajaksi (käytännössä aina 100 000 euroon asti). Pooli on otettu hyvin vastaan, ja se on ensimmäisen toimintavuotensa aikana jakanut apurahoina 2 500 000 euroa 61 tohtorille. Kulttuurirahaston osuus tästä on miljoona euroa. Poolin tulevaisuudesta neuvotellaan kolmen vuoden jälkeen. Tänä aikana Kulttuurirahasto ei jaa suoraan apurahoja tohtorien ulkomaiseen työskentelyyn.

Suomessa on tällä hetkellä mahdollisuus saada henkilökohtaista tutkimusrahoitusta korkeintaan viideksi vuodeksi, yleensä sitäkin lyhyemmäksi

aikaa. On hyvä nostaa keskusteluun mahdollisuus, että Kulttuurirahasto myöntäisi vuosittain muutamia seitsemänvuotisia tutkimusapurahoja tohtoreille, joilla ei ole pysyvää akateemista virkaa ja joiden auttaminen kotimaisella tutkijanuralla nähdään erityisen tärkeäksi. Jos apurahan suuruus olisi esimerkiksi 30 000 euroa, viiden vuosittaisen apurahan kustannukset olisivat seitsemäntenä vuonna noin miljoona euroa vuodessa. Pitkät apurahat voitaisiin rahoittaa vähentämällä väitöskirja-apurahoja ja/tai lakkauttamalla kolmivuotiset apurahat tieteen puolella. Kolmivuotisten apurahojen kokonaiskustannukset ovat tällä hetkellä noin 2 miljoonaa euroa, josta noin puolet tie-

Kolmivuotisina myönnettyjen apurahojen käyttö vuoteen 2011 mennessä.

teessä. Lähiaikoina olisikin ratkaistava, halutaanko kolmivuotiset tieteen apurahat vielä säilyttää. Tieteen ja taiteen jakosuhteeseen muutos ei vaikuttaisi.

Professorien hallinnollinen taakka on jatkuvasti kasvanut, niin että maamme parhailla tutkijoilla on yhä vähemmän aikaa tutkimukseen. Useat yliopistot sekä professoriliitto suunnittelevat ansioituneille professoreilleen sapattivapaajärjestelmää. Kulttuurirahaston aloitteesta 17 säätiötä on syksyllä 2011 perustanut Säätiöiden professoripoolin. Sen tavoitteena on professoreiden tutkimusmahdollisuuksien lisääminen niin, että vuosittain voidaan vapauttaa noin 90 professoria tutkimukseen. Professoripoolin apuraha ei ole professoreiden subjektiivinen oikeus, vaan kilpailtu tukimuoto erillisillä kriteereillä. Poolin haku on avoin kaikilla tieteen aloilla, ja säätiöiden yhteistyö mahdollistaa sen, että professorit voivat hakea apurahaa yhdestä osoitteesta sen sijaan, että lähettäisivät hakemuksiaan usealle säätiölle. Säätiöt taas vähentävät poolin kautta päällekkäistä työtä hakemusten arvioinnissa samaan tapaan kuin post doc -poolissa.

Professoripoolista apurahaa voi hakea suomalaisessa yliopistossa vakinaisesti työskentelevä professori, jonka yliopisto sitoutuu vapauttamaan hallinnosta ja opetuksesta lukuvuoden ajaksi. Apuraha myönnetään tutkimukseen ja tutkimusta edistäviin tarkoituksiin. Tutkimusjakson aikana professorin työnantajana oleva yliopisto maksaa professorin bruttopalkasta 55 %. Apurahan määrä vastaavana aikana on kaikille professoreille 25 000 euroa riippumatta professorin todellisesta vuosipalkasta.

Säätiöt ovat varanneet tarkoitukseen yhteensä 2 225 000 euroa vuosittain seuraavien kolmen vuoden ajan. Tämän jälkeen evaluoinnin perusteella voidaan tehdä päätös jatkosta. Kulttuurirahasto varautuu rahoittamaan professoripoolin apurahoja miljoonalla vuosittain. Säätiöiden tavoitteena on, että järjestely osaltaan kannustaisi yliopistoja tulevaisuudessa itse järjestämään professoreiden tutkimusvapaiden rahoituksen.

Nämä uudistukset siirtävät Kulttuurirahaston apurahaprofilia jonkin verran jatko-opinnoista tutkijanuran myöhempiin vaiheisiin. Muita olennaisia muutoksia tieteen apurahojen jakoon ei tässä vaiheessa esitetä. Eminentia-apurahojen lopettamisesta voidaan päättää erikseen siinä vaiheessa, kun ne eivät enää vastaa tarkoitustaan. Rahasto on myöntänyt suurempia tutkimusapurahoja työryhmille vain poikkeustapauksissa, kun kohteella on ollut laajempaa kulttuuripoliittista merkitystä tai se on muuten sopinut Rahaston linjaan. Yleisemmin Rahasto ei ole halunnut lähteä kilpailemaan hankerahoituksen kanssa Suomen Akatemian kanssa tai täydentämään sen rahoitusta. Hankehakemusten käsittely vaatisi uudenlaista, mahdollisesti kansainvälistä arviointijärjestelmää, jonka rakentaminen tässä vaiheessa ei tunnu tarkoituksenmukaiselta, kun henkilökohtaisille apurahoille edelleen on riittävästi kysyntää.

Ainoana selvästi työryhmille tarkoitettuna rahoitusmuotona Kulttuuri-rahastosta on voinut hakea keskusrahaston normaalihaun yhteydessä kaksivuotista Tieteen työpajat -apurahaa (200 000 euroa). Tieteen työpajat on suunnattu laajemman tutkijayhteistyön rakentamiseen sellaisen tutkimusongelman käsittelemiseksi, jonka parissa ainakin osa tutkijoista on työskennellyt jo aiemmin. Vuosittain niitä on myönnetty kaksi. Argumenta puolestaan on normaalihausta irrotettu rahoitusmalli, jonka tarkoitus on luoda tutkijoiden ja tieteiden välistä keskustelua ajankohtaisista, merkittävistä tutkimusaiheista. Hankkeita on käynnistynyt yleensä kaksi kahden vuoden välein. Niiden kesto on ollut noin kaksi vuotta ja budjetti 150 000–200 000 euroa. Toistaiseksi molemmille hakumuodoille on riittänyt kysyntää, mutta molempien osalta on tarpeen tarkentaa tavoitteenasettelua.

Taiteen rahoitusmuodot

Keskusrahaston taiteen alojen asiantuntijatoimikunnille 2009 tehdyn kyselyn perusteella rahoitustarpeet eroavat aloittain merkittävästi. Kuvataiteiden aloilla tarvetta on materiaali- ja laitekustannuksiin sekä työhuonekustannuksiin, ja myös residenssitoiminnan rahoitusta pidettiin tärkeänä. Säveltaiteissa nähtiin, että huippujen tukemisen rinnalla täytyisi kiinnittää huomiota musiikin harrastuksen yleisen pohjan vahvistamiseen. Olisi tärkeä herättää innostusta konserttimusiikkiin ja miettiä esimerkiksi erillisrahoitusta musiikkioppilaitoksille maksujen subventoimiseksi. Lisää rahoitusta kaivattiin maakuntiin erityisesti teatterin alalla. Tanssin alalla nähtiin, että Suomeen tulisi saada aikaan ”Tanssin talo”, joka voisi toimia vierailuteatterina myös ulkomaisille ryhmille. Vielä nostettiin esiin se, miten Kulttuurirahaston tulisi suhtautua apu työvoimakysymykseen eli palkan maksamiseen esim. managereille.

Kulttuurirahaston taiteen rahoituksen rungon muodostavat jatkossakin henkilökohtaiset työskentelyapurahat, joiden lisäksi myönnetään kohdeapurahoja erilaisten hankkeiden toteuttamiseen. Toisin kuin valtiolla Kulttuurirahastossa ei nähdä perusteita työskentelyapurahojen lukumäärän kasvattamiseen. Keskusrahastossa taiteen aloilla apurahansaajien määrä on vähentynyt yli kuudellakymmenellä vuodesta 2002 vuoteen 2009. Tämä on johtanut keskimääräisen apurahakoon kasvuun, ja suuri osa rahoituksen lisäyksestä on kohdistunut tapahtumille. Samalla työryhmien ja yhteisöjen suhteellinen osuus apurahansaajista ja myöntösummista on kasvanut. Työryhmien osuus taiteen myönnoistä vuonna 2002 oli 5 % (lukumäärästä ja euromäärästä), mutta vuonna 2009 jo 15 % (lukumäärästä) ja 14 % (euromäärästä). Varsinkin kuvataiteiden ja näyttämötaiteiden aloilla apurahoja myönnetään nyt moniin eri tarkoituksiin taiteelliseen työskentelyyn lisäksi. Säveltaiteissakin kokovuotiset työskentelyapurahat ovat vähentyneet. Silti ylivoimaisesti eniten apurahoja on myönnetty aina taiteelliseen työskentelyyn. Yksivuotisten myöntöjen osuus

on vähentynyt, mutta kolmivuotisten osuus lisääntynyt, lukumääräisesti tosin vain kahdestatoista kuuteentoista.

Taiteen kokovuotinen apuraha säilyy samansuuruisena kuin väitös-kirjantekijöiden apuraha. Tohtoreiden apurahaa nostettaessa keskusteltiin siitä, tulisiko myös taiteessa myöntää suurempia apurahoja ansioituneimmille hakijoille. Vertailukelpoista mittaria ei kuitenkaan löydetty, koska tohtorintutkinnon suorittaminen on taiteessa satunnaista eikä itsessään määritä tekijän ansioita alallaan. Tapauskohtainen ansiovertailu asiantuntijatoimikunnassa taas olisi liian yhteismitatonta. Lisäksi useimmilla aloilla varsinkin vakiintuneiden taiteilijoiden voi odottaa ansaitsevan osan elannostaan töitään tai työpanostaan myymällä – apuraha tuo siihen vain lisätukea. Näillä perusteilla hallitus päätti, että taiteen kokovuotinen apuraha on kaikille sama. Taiteen aloilla myönnetään edelleen kolmivuotisia apurahoja.

Uutena tukimuotona kaikilla taiteen aloilla voi jatkossa keskusrahaston haussa hakea Katapultti-apurahaa. Apurahat on tarkoitettu taiteilijaryhmille, yhteisöille ja yhdistyksille edistämään ja uudistamaan taiteenalan tai sen osa-alueen asemaa kansallisesti tai kansainvälisesti. Tavoitteena on, että rahoitetut hankkeet johtaisivat alan tai sen toimintaedellytysten merkittävään vahvistumiseen tai vähemmälle huomiolle jääneen taidealan näkyvyyden ja aseman pysyvään paranemiseen. Katapultti-apurahoja voidaan vuonna 2012 myöntää 1-2, yksittäisen hankkeen kokonaisrahoitus voi olla enintään 200 000 euroa ja kesto enintään kolme vuotta. Hankesuunnitelmassa hakijan tulee kuvata, millä tavoin Kulttuurirahaston apuraha mahdollistaisi alalla kaivatun merkittävän muutoksen ja harppauksen eteenpäin.

Tuottajat, managerit, jne. ovat yleistyneet kulttuurin kentällä, ja monissa tapauksissa tuottajat vapauttavat taiteilijat keskittymään itse taiteelliseen työhön, esimerkiksi huolehtimalla tapahtuman rahoituksen hankinnasta, organisoinnista, markkinoinnista, viestinnästä, jne. Kulttuurirahasto myöntää

jatkossa apurahoja taiteilijoiden lisäksi myös kulttuurituottajien työskentelyyn, mutta myös näiden myöntöperusteena on taiteen edistäminen eli hakemuksista on käytävä selkeästi esiin, miten tuottajan työskentely edesauttaa taiteilijoiden työskentelyä tai taidetapahtumaa.

Varsinkin esittävien taiteiden aloilla Kulttuurirahasto saa nykyisin paljon hakemuksia, joissa yksittäiset taiteilijat hakevat apurahaa oman osuutensa kattamiseen eri tuotannoissa, esimerkiksi niin, että yksi hakee apurahaa näytelmän valaistussuunnitteluun ja toinen sen kuoron harjoittamiseen. Ongelmana on tällöin, että Rahasto käsittelee saman tuotannon useita hakemuksia, kenties myös useassa asiantuntijaryhmässä. Kokonaiskuvan muodostaminen yksittäisen tuotannon rahoituksesta on vaikeaa, ja toisaalta hakijat joutuvat tekemään useita hakemuksia. Jatkossa Kulttuurirahasto parantaa ohjeistusta siitä, että hakijat yhdistäisivät samaan tuotantoon kuuluvat hakemukset yhdeksi isommaksi hankkeeksi.

Muistion valmistelun aikana käytiin keskustelua myös siitä, miten säätiöt voisivat tehdä yhteistyötä merkittävimpien kulttuuritapahtumien rahoittamisessa. Nykyisessä tilanteessa tapahtuman järjestäjät eivät voi suunnitella ohjelmaa pitkäjärjestyksellä, koska rahoitus järjestyy useimmiten vain vuodeksi kerrallaan. Yhtenä vuotena sama tapahtuma voi saada rahoitusta useammalta säätiöltä ja toisena vuotena ei milteään. Keskustelussa on ollut esillä vaihtoehto, että jatkossa tapahtumien pitkäjärjestyksellä rahoitusta varten poolattaisiin useamman säätiön tapahtuma-apurahat. Toinen vaihtoehto olisi sopia säätiöiden kesken jonkinasteisesta vuorottelusta, niin että jos yksi säätiö rahoittaa tapahtumaa nyt, muut eivät, ja vastaavasti seuraavana vuonna toisin. Nämä eivät ole kuitenkaan osoittautuneet tässä vaiheessa houkutteleviksi vaihtoehdoiksi. Kulttuurirahasto voi silti itse päättää monivuotisesta tuesta valituille tapahtumille, esimerkiksi kolmeksi vuodeksi, niin kuin joissakin maakuntarahastoissa jo tehdään. Säätiöiden kesken on perusteltua lisätä tiedonvaihtoa ja keskustella jakoperiaatteista entistä tiiviimmin.

Kulttuurirahaston asiantuntijoilleen antamat ohjeet sallivat tapauskohtaisen harkinnan esimerkiksi sen suhteen, onko Rahaston perusteltua rahoittaa taiteilijan tarvitsemat tavanomaista suuremmat laitehankinnat henkilökohtaisen työskentelyn lisäksi. Eri taiteenaloilla tarpeet ovat yhä enemmän erilaisia, ja siksi Kulttuurirahaston on hyvä suhtautua joustavasti tilanteeseen eikä pakottaa apurahoja kategorisesti samankokoisiksi.

Julkisyhteisöjen ja yritysten hankkeet sekä apurahojen muuntaminen palkoiksi

Muistion valmistelun aikana käytiin paljon keskustelua kuntien ja valtion mahdollisuudesta ylläpitää monipuolista kulttuuritoimintaa maamme eri osissa. Suurten kuntaliitosten jälkeen palvelurakenteiden kehittäminen kunnissa jatkuu, ja vielä on vaikea arvioida, miten eri tavoin yksittäiset kunnat tulevat pitämään kiinni lakisääteisestä tehtävästään kulttuuripalveluiden järjestämiseksi. Säätiöihin nähden valtio ja kunnat ovat ylivertaisia kulttuurin rahoittajia Suomessa, mutta on realistista ajatella, että uusia aloitteita julkisen sektorin hoidettavaksi ei jatkuvasti saada läpi.

Kiristyvistä julkisesta taloudesta huolimatta Kulttuurirahaston ei ole perusteltua rahoittaa kuntien ja valtion perustoimintoja. Apurahoja ei pääsääntöisesti myönnetä myöskään muille julkishallinnon piiriin kuuluville laitoksille ja yhteisöille. Sen sijaan myönteistä on, jos Kulttuurirahasto voi olla julkisen sektorin kanssa yhteisrahoittamassa eri hankkeita tai jos Kulttuurirahaston apuraha kannustaa toimijoita laajempaan alueelliseen ja kuntarajat ylittävään yhteistyöhön. Näissäkin Rahasto haluaa etukäteen varmistua siitä, että säätiön määräaikainen tuki ei paikkaa julkisen rahoituksen aukkoja, vaan yhteisrahoitteisissa hankkeissa etsitään järkevämpiä tapoja hoitaa kulttuuripalveluja tulevaisuudessa.

Kulttuurirahaston apurahat myönnetään pääasiassa yksityishenkilöille ja työryhmille sekä yhteisöille erilaisten kulttuurihankkeiden toteuttamiseen. Yliopistojen katsotaan kuuluvan julkishallinnon piiriin, sillä vaikka niistä on tullut valtiosta erillisiä oikeushenkilöitä, käytännössä yliopistot saavat rahoituksensa valtion budjetista. Argumenta-hankkeen rahoitusta voivat kuitenkin hakea myös yliopistojen laitokset ja tieteelliset yhteisöt. Poikkeustapauksissa apuraha on myönnetty yliopistolle esimerkiksi tieteellisen konferenssin järjestämiseen tai ammattikorkeakoululle uudentyypin taidekoulutuksen käynnistämiseen, mutta tällöin hankkeella on täytynyt olla erityiset kulttuuripoliittiset perusteet, jotka on arvioitu tapauskohtaisesti. Yhteistyö julkisen vallan kanssa on silti luontevampaa Kulttuurirahaston omissa kulttuurihankkeissa kuin apurahatoiminnassa, sillä tällöin Rahasto voi paremmin varmistaa omien tavoitteidensa edistämisestä.

Apurahoja ei myönnetä voittoa tavoittelevaan liiketoimintaan. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, että apurahoja voidaan myöntää myös yrityksille. Niin yksityishenkilöiden, työryhmien kuin myös yhteisöjen ja yritysten hakemuksissa arvioidaan aina ensisijaisesti laatua, mutta myös apurahan tarvetta. Apurahan tarkoitus ei ole tukea muutoinkin kannattavaa yritystoimintaa, mutta kulttuurin kentällä on yhä enemmän myös yhtiömuotoisia toimijoita, esim. taiteilijoiden osuuskuntia, joiden ensisijainen tavoite ei ole voiton maksimointi vaan kulttuuritarjonnan lisääminen tai yleisöpohjan laajentaminen. Analogiaa asetelmalla voi hakea yksityishenkilöiden apurahoista, sillä varakas taiteilija ei välttämättä tarvitse apurahaa, vaikka arvioinnissa hankkeiden laatu ratkaisee.

Jos Kulttuurirahasto myöntää rahoitusta henkilökohtaiseen työskentelyyn, kyse on aina apurahasta. Jos apurahaa käytetään aputyövoiman palkkaamiseen, apurahansaajan on otettava huomioon verotus ja sosiaaliturvamaksut. Esimerkiksi yhteisöille myönnettäviin apurahiin voi sisältyä palkkakustannuksia tai ostopalveluita. Kulttuurirahastolle tulee jonkin verran

hakemuksia myös yksityishenkilöiden muodostamilta työryhmiltä, joissa työryhmä esittää, että apuraha maksetaan yliopiston hallinnoimalle tilille, josta yliopisto maksaa sen taas esimerkiksi kuukausittaisena palkkana apurahan-saajien henkilökohtaisille tileille. Tapauskohdaisen harkinnan perusteella näitä voidaan hyväksyä, jos muita järkeviä tapoja hankkeen toteuttamiseen ei ole. Apurahaa ei sen sijaan voi koskaan hakea toisen puolesta.

Maakuntarahastojen erityislinjauksia

Maakuntarahastojen tehtäväksi tuli aikanaan oman maakunnan kulttuurin vaaliminen. Se on tarkoittanut sitä, että maakuntarahastojen apurahatoiminnassa hankkeiden tieteellisen tai taiteellisen laadun lisäksi yhtenä tärkeänä arviointiperusteena on voinut olla hankkeiden alueellinen tai maakunnallinen kiinnostavuus, esim. alueen elinvoimaisuuden ja yhteisöllisyyden edistäminen.

Maakuntarahastot pystyvät tunnistamaan kulttuurin alueellisia tarpeita usein paljon paremmin - tai herkemmin - kuin valtakunnallinen keskusrahasto. Siksi on tärkeää, että maakuntarahastoissa käydään yhä enemmän keskustelua kulttuurin tilasta maakunnassa, ja rakennetaan siltä pohjalta lisää suunnitelmallisuutta ja toiminnan vaikuttavuuden seurantaa. Maakuntarahastojen strategisia linjauksia rajoittavat nimikkorahastojen tarkoitukset ja niiden pohjalta määrittyvä jakoprofiili, mutta kaikilla maakuntarahastoilla on mahdollisuus halutessaan rakentaa omia rahoitusinstrumentteja keskusrahaston tapaan, myös erilaisia määräaikaista erityisapurahoja tai useampivuotisia tukimuotoja. Oleellista on, että nämä tukimuodot palvelevat kulttuurin alueellisia tarpeita.

Toimintavuonna 2011-2012 keskusrahaston tuki maakuntarahastoille kasvaa, ja päätösvalta tuen jakamisesta on maakuntarahastoilla itsellään. Maakuntarahastojen on kuitenkin otettava vakavasti huomioon, että Kulttuuri-

rirahasto myöntää periaatteidensa mukaan apurahat niin suurina, että ne riittävät hankkeiden toteuttamiseen. Useissa maakuntarahastoissa tämä ei ole viime vuosina toteutunut, vaan hakijalle on myönnetty vain pieni osa haetusta summasta ja vastaavasti apurahojen lukumäärä on pidetty suurena. Tähän odotetaan selkeää linjanmuutosta, ja sitä tullaan myös seuraamaan jatkossa. Niin ikään on perusteltua, että maakuntarahastojen keskinäinen vuoropuhelu edelleen lisääntyy, eivätkä samantyyppiset hankkeet joudu eriarvoiseen asemaan eri maakuntarahastoissa.

Keskusrahastossa on pohdittu tieteen rahoituksen painopisteen siirtämistä väitöskirjojen tukemisesta väitöksen jälkeiseen tutkimukseen. Myös maakuntarahastot tunnistavat tämän rahoitustarpeen, mutta väitöskirjarahoituksesta huolehtiminen on maakuntarahastoille kuitenkin post doc -rahoitusta ensisijaisempaa. Väitöskirjojen rahoitukselle on maakunnissa selkeästi enemmän kysyntää. Osa maakuntarahastoista voi kuitenkin profiloitua myös niin, että ne rahoittavat maakunnassa tärkeitä tutkimusprojekteja erityisten tutkimusohjelmien perusteella, jos tähän on erityistä tarvetta maakunnassa.

Apurahatoiminnassa keskusrahaston vahvuuksia muihin rahoittajiin nähden ovat mm. ad hoc -toiminta ja isot, kauaskantoisiksi tarkoitettut hankkeet. Myös maakuntarahastojen toivotaan valmistelevan kulttuuripoliittisesti merkittäviä hankkeita. Jos niiden ideointi lähtee hoitokunnista, maakuntarahastot hakevat niille erillisrahoitusta keskusrahastosta. On toivottavaa, että maakunnat valmistelisivat myös yhteisiä hankkeita, vaikka niitä voidaan pilottiluonteisesti testata yhden maakunnan alueella.

Myös maakuntarahastot voivat harkintansa mukaan käyttää jakovarastaan osan ad hoc -rahoituksena sekä normaalin hakuajan ulkopuolella tulevien hakemusten rahoittamiseen että myös omien kulttuurihankkeiden toteuttamiseen 10 000 euron oman kulttuuri-toiminnan määrärahan lisäksi. Ad hoc -rahoitusta on mahdollista käyttää sekä yleisrahastosta että nimikkorahas-

toista. Jos maakuntarahasto myöntää rahoitusta hankkeille ennen normaalia hakuaikaa, myönnetty rahoitus vähennetään tällöin jakovarasta. Normaalihaun jälkeen ad hoc -rahoitusta ei kuitenkaan voi myöntää ennen kuin uuden toimintavuoden jakovarat ovat käytössä, jollei maakuntarahasto ole tehnyt jakovarasta erillistä varausta. Käyttämättä jäävää varausta taas ei voi siirtää seuraavalle toimintavuodelle. Ad hoc -rahoituksen käyttömahdollisuudeksi ei ole syytä määritellä mitään euro- tai prosenttiperusteista rajaa maakuntarahaston jakovarasta. Keskusrahastossa hallitus myöntää hakuajan ulkopuolella rahoitusta vain hyvin poikkeuksellisista syistä (esim. Lappeenrannan Huhtiniemen kaivaukset ja Guggenheim-selvitystyö). Kulttuurirahaston ei ole syytä rakentaa toista hakujärjestelmää normaalin haun ulkopuolelle, eikä mahdollisuudesta ole syytä aktiivisesti viestiä myöskään ulospäin.

Keskusrahaston toiveena on ollut, että maakuntarahastot myöntävät vähintään yhden kokovuotisen apurahan visuaalisten taiteiden aloille sekä yhteensä vähintään 15 000 euroa lasten ja nuorten kulttuuriin. Niin ikään keskusrahaston tukemana maakuntarahastot myöntävät 30 000 euroa yhtenä tai kahtena apurahana maakunnassa merkittäviin hankkeisiin. Kaikille näille tukimuodoille on edelleen kysyntää. Hoitokuntakohtaisesti on kuitenkin syytä keskustella jatkossa enemmän siitä, mitä maakuntarahasto tavoittelee maakunnallisesti merkittävien hankkeiden tukimuodolla. Maakuntarahastot voivat myöntää merkittäville hankkeille enemmänkin rahoitusta kuin tarkoitukseen korvamerkityn 30 000 euroa tai jakaa rahoituksen useammalle vuodelle. Jos isot hankkeet koskevat useampaa rahastoa, maakuntarahastot voivat keskenään yhdistää voimiaan ja myöntää yhteisesti rahoitusta omien jakovarojensa sisältä. Lasten ja nuorten kulttuuritoiminnan apurahoissa lapsia ja nuoria voi kannustaa hakemaan apurahoja myös itse.

Maakuntarahastoissa on nähty tärkeäksi tukea myös harrastustoimintaa ja erityisesti kotiseututyötä, mikä on perusteltua mm. kuntien vapaan rahoituksen vähentyessä. Tieteen ja taiteen suurta rahoitusta vaativien hank-

keiden sekä erityisesti kokovuotisten työskentelyapurahojen rinnalla maakuntarahastot myöntävät jatkossakin rahoitusta myös pienille kulttuurihankkeille. Pienuus ei ole laadun este, mutta pieni ei tarkoita myöskään rahoitussellisesti pieneksi pilkottua hanketta. Nämä usein varsin viehättävät ja tärkeät hankkeet voivat omassa yhteisössään merkittävästi edistää esimerkiksi lasten ja nuorten kulttuuritoimintaa tai yhdessä toimimisen perinnettä.

Uudenmaan rahasto on linjannut oman toimintansa uusmaalaisen taiteen ja paikalliskulttuurin tukijaksi. Tämä jako Keskusrahaston ja Uudenmaan alueella toimivan maakuntarahaston välillä onkin luonteva. Keskusrahasto ei tue pieniä paikallisia hankkeita, eikä Uudenmaan rahasto tue tieteen aloja - tai muita kuin omaan profiiliinsa sopivia tiedehankkeita. Myös muut maakuntarahastot voivat harkita oman toimintansa profiloimista Uudenmaan rahaston tapaan ja apurahojen myöntämistä vain taiteen tukemiseen, mutta tämä edellyttäisi perusteellista valmistelua keskusrahaston kanssa mm. nimikkorahastojen tarkoituksen toteuttamisesta.

Alueelliset taidetoimikunnat toimivat lähellä maakuntarahastoja. Niiden mahdollisuudet apurahojen jakamiseen ovat maakuntarahastoihin verrattuna niukat, eikä tilanne näytä parantuvan jatkossakaan. Taidetoimikunnissa on kuitenkin enemmän työvoimaa eri hankkeiden kehittämiseen, ja siksi myös maakuntarahastoilta on haettu apurahoja taidetoimikunnissa ideoitujen hankkeiden toteuttamiseen. Keskinäisen vuoropuhelun lisääminen niin taidetoimikuntien kuin kulttuurin muidenkin maakunnallisten rahoittajien (maakunnan liittojen, aluekeskusten, kuntien, säätiöiden, jne.) kesken on maakuntarahastoissa järkevää. Esim. EU-hankkeiden rahoitusperiaatteista on tärkeä olla tietoinen samoin kuin muiden säätiöiden jakoperiaatteista. Asiamiestyö mahdollistaa luontevan verkottumisen, mutta myös hoitokuntien jäsenten sitoutumista tarvitaan.

Maakuntarahastojen yhteinen hakuaika mahdollistaa yhteisen asiantuntijapoolin rakentamisen arviointityön järjestämiseksi. On maakuntia, joissa ei ole riittävästi eri alojen asiantuntijoita vuosittain vaihtuvaan arviointityöhön, samoin esteellisyyskysymykset saattavat vähentää asiantuntijatehtävään suostuvien tai kutsuttavien määrää. Koska arviointi on kriittinen osa Kulttuurirahaston apurahakäsittelyä, niin keskusrahaston kuin maakuntarahastojenkin tulee suhtautua hakemusten arviointityön organisointiin ja asiantuntevan käsittelyn laatuun ja monipuolisuuteen riittävän vakavasti. Valtakunnallinen pooli voi tuoda tähän ratkaisun, mutta myös lähimaakuntien yhteistyö ja yhteiset yksittäiset asiantuntijat voivat olla mahdollisuus. Puolipäiväiset asiamiehet ovat tehneet aiheesta kyselyn, jonka tuloksia hyödynnetään jatkossa.

Maakuntarahastot ovat kiinteä osa Kulttuurirahastoa. Maakuntarahastot tuovat ymmärrystä lisäävän, kehittämisessä välttämättömän näkökulman Kulttuurirahaston toimintaan. Asiamiesten yhteisen keskustelun lisäämisen ohella maakuntarahastoja hoitokuntineen kannustetaan yhteistyöhön kulttuurihankkeiden suunnittelussa ja kulttuuripoliittisessa keskustelussa sekä oman harkintansa mukaan esimerkiksi apurahojen arvioinnissa. Maakuntarahastot voivat olennaisesti vaikuttaa siihen, että tekniikan ja etätyöskentelyolosuhteiden kehittyessä rahoitusta voidaan kohdistaa kasvukeskusten ulkopuolelle ja näin lisätä taiteen- ja tieteentekijän aitoa mahdollisuutta vaikuttaa asuin- ja työskentelypaikkaansa.

Apurahojen käytön valvonta ja seuranta

Kulttuurirahasto pyytää myöntämiensä apurahojen käytöstä selvityksen. Vuodesta 2009 lähtien selvitys on toivottu sähköisesti verkossa, mikä tekee jatkossa helpommaksi monenlaisten analyysien laatimisen hankkeiden luonteesta ja onnistumisesta. Apurahansaajan tulee verkkopalvelussa täydentää lomake, jossa on sekä monivalintakysymyksiä että kenttä vapaamuotoista tekstiä varten. Rasti ruutuun -vastauksia pyydetään mm. siihen, miten apura-

hansaaja arvioi apurahahankkeen tavoitteen toteutumisen, apurahan merkityksen hankkeen toteutumiselle ja Kulttuurirahaston apurahan riittävyys.

Pitkäaikaisen tilaston mukaan 2000-luvulla 80 prosenttia apurahansaajista on jättänyt käyttöselvityksen ja vielä 10 prosenttia karhuviestin jälkeen. Kymmenesosa ei ole jättänyt selvitystä edes kehotuksen saatuaan. Nämä ovat ensi sijassa taiteen apurahoja. Viime aikoina selvitysprosentti ei ole ainakaan parantunut ja mahdollisesti se on heikentynyt. Mikäli henkilö hakee myöhemmin uutta apurahaa, puuttuva selvitys johtaa yleensä hakemuksen hylkäämiseen.

Apurahojen vaikuttavuudesta on tehty kolme perusteellisempaa raporttia. Vuonna 2000 tarkasteltiin kaikkia keskusrahaston vuoden 1995 apurahansaajia, jotka olivat jättäneet selvityksen työstään (477). Analyysi perustui saajan itse antamiin tietoihin ja Rahaston tulkintaan niistä. Tuloksin mukaan 53 prosenttia hankkeista onnistui erinomaisesti ja 28 prosenttia hyvin. Vain 19 prosenttia onnistui tätä huonommin tai tulos oli epäselvä. Lisäksi on otettava huomioon, että 21 prosenttia vuoden 1995 apurahansaajista ei ollut jättänyt selvitystä.

Vuonna 2005 selvitys uusittiin siten, että arvioitiin vuoden 1995 apurahansaajien edistymistä urallaan. Arviointi tapahtui etsimällä henkilön tietoja verkosta. Metodi osoittautui varsin luotettavaksi, sillä yhtä henkilöä lukuun ottamatta kaikkien urapolusta muodostui uskottava kuva. Menetelmä oli kuitenkin sen verran työläs, että otos rajattiin kahteen tieteeseen ja kahteen taiteeseen (n=101). Tämän arvion mukaan 38 prosenttia apurahansaajista oli menestynyt urallaan erinomaisesti ja toinen 38 prosenttia hyvin. Tyydyttäviä ja heikkoja oli yhteensä vain 25 prosenttia. Tulosta parantaa vielä se, että kaikkia apurahoja ei myönnetä hakijan uran edistämiseksi vaan tietyn hankkeen toteuttamiseksi, jolloin urapolku ei ole relevantti apurahan onnistumisen mittari.

Vuonna 2010 arvioitiin samalla menetelmällä vuoden 2000 henkilökoh-
taisten työskentelyapurahojen saajia neljältä alalta (n=143). Näistä hankkeista
peräti 79 prosenttia oli onnistunut erinomaisesti ja 15 prosenttia hyvin. Hei-
kommin onnistuneita hankkeita oli vain 6 prosenttia ja lisäksi muutama sel-
vittämätön apuraha. Lopputulos oli hieman kohtuullisempi, kun tarkasteltiin
saajien uran kehitystä. Heistä 48 prosenttia oli menestynyt erinomaisesti ja 26
prosenttia hyvin. Heikommin edenneitä oli 26 prosenttia, eli tulos oli käytän-
nössä sama kuin viisi vuotta aiemmin.

Tällainen arviointi on ilman muuta jossain määrin subjektiivinen, eikä
siitä ole tarkoituskaan tehdä tarkkoja johtopäätöksiä. Päämääränä on ollut
varmistaa, että Rahaston apurahapolitiikka on oikeilla linjoilla. Tukikohteiden
valvonta on rutiinitapauksissa kevyttä, eikä saajia rasiteta tiukoilla raportoin-
tivelvoitteilla. Mikäli muutaman vuoden välein tehtävät syvällisemmät arviot
osoittaisivat, että tukea on laajalti myönnetty epäonnistuneisiin kohteisiin,
myöntöpolitiikkaa ja valvontaa tulisi tietenkin muuttaa. Tähänastiset selvityk-
set eivät anna siihen aihetta. Maakuntarahastoissa vastaavia selvityksiä ei ole
vielä tehty, mutta myöntöjen pienemmän määrän takia rahoituksen onnistu-
misesta lienee muutenkin parempi kuva.

Yhtä pitkäaikaista apurahansaajien seurantaa ei liene missään maail-
malla toteutettu. Yksittäisten hankkeiden menestystä voi toki mitata hyvin-
kin lyhyellä tähtäimellä. Silloin kun tavoitteena on kasvattaa nuoria eteviä
tutkijoita ja taiteilijoita isänmaan ja ihmiskunnan palvelukseen, onnistumista
voi tuskin luotettavasti arvioida vuosikymmentä lyhyemmällä perspektiivillä.
On toki mahdollista, että sekin osoittautuu liian lyhyeksi jaksoksi. Hyvältä
näyttänyt ja yleisesti hyväksytty tiede- ja kulttuuripolitiikka saattaa johtaa
lopputulokseen, joka seuraavan sukupolven mielestä on ollut perusteiltaan
vääärä. Sen arvioimiseen tarvitaan kuitenkin jo eri menetelmät ja muutama
vuosikymmen lisää aikaa.